1984/4-5 Obraz přítelc
7-8

Ze sovětského tisku

OBRAZ PŘÍTELE

ОБРАЗ ДРУГА

duben - květen 1989

č.7 - 8

Ú V O D E M

Důvod vydávání časopisu "Obraz přítele" a smysl jeho názvu spočívá mimo jiné v tom, že nechceme nechat bez povšimnutí způsob, jakým se naše kultura, literatura a umění, naše společenské procesy a celý náš život zrcadlí v sovětském tisku a tedy i to, zda by vedle "obrazu nepřítele" nebylo třeba revidovat i "obraz přítele".

Z toho důvodu se tedy především snažíme podchytit všechny zmínky, ve kterých nám sovětský tisk věnuje pozornost.

K závažnému diskuznímu článku patří i interview Iriny G a v r i l o v o v é s Miroslavem V á l k e m v časopise LITĚRATURNAJA GAZETA č. 15 z 12.4.1989 pod názvem "V Praze na Národní".

Domníváme se, že to, jak nás naši přední představitelé reprezentují v zahraničí - a především v zemích přátel - by mělo být uvedeno ve všeobecnou známost, protože bezpochyby na mnohé zveřejněné názory a stanoviska mohou mít naši čtenáři odlišný názor. Jejich diskuzní příspěvky bychom uvítali.

Interview s předsedou Svazu československých spisovatelů, který stál dříve po dvacet let v čele slovenského ministerstva kultury, přinášíme v plném znění.

INTERVIEW IRINY GAVRILOVOVÉ S MIROSLAVEM VÁLKEM

I.G. Někdy naši spisovatelé naříkají nad tím, že aparát našeho Svazu spisovatelů SSSR připomíná spíše ministerský odbor. Jak to vypadá v Československu?

M.V. Svaz československých spisovatelů spadá pod federální vládu. Svazy českých a slovenských spisovatelů jsou podřízeny ministerstvům kultury Čech a Slovenska. Postavení jednotlivých tvůrčích svazů tedy závisí na konkrétních podmínkách, které se vytvořily v republikách. Mám-li vycházet ze své mnohaleté zkušenosti, mohu tvrdit, že slovenští spisovatelé prakticky sami rozhodují o činnosti svého svazu. Republikové ministerstvo kultury nepovažovalo za nutné, aby se vměšovalo do jeho činnosti. V Čechách je

podle mého názoru poněkud jiná situace. Občas se setkáváme s nostalgickými vzdechy, že by bylo lépe vrátit se ke stavu v minulosti, kdy Svaz spisovatelů byl členem Národní fronty. Pak by prý byli spisovatelé nezávislejší. Podle mého hlubokého přesvědčení je to iluze.

Národní fronta sjednocuje politické strany - komunistickou, socialistickou, lidovou, stranu slobody a jiné a také různé spolky - kupříkladu invalidů, zahrádkářů, rybářů atd. Básníci, prozaici a dramatičtí spisovatelé sotva mohou patřit do této organizace. Můj názor však není rozhodující. Jestliže spisovatelé dospějí k názoru, že v Národní frontě jim bude lépe - nebudu neústupně hájit svoje stanovisko.

Dávno je pryč doba, kdy Svaz spisovatelů mohl prostřednictvím svých nakladatelství vydělávat tolik prostředků, kolik potřeboval pro své účely. Jistě je pravda, že kdyby literární naklatelství v Praze a Bratislavě začala vydávat jen zahraniční bestselery, finanční otázky by byly do jisté míry vyřešeny. Ale na úkor čeho? Na úkor naší národní literatury. Je absolutně jasné, že to není řešení.

Odborem ministerstva jsme nikdy nebyli. Aparát Svazu československých spisovatelů má 8 lidí a zajišťuje mezinárodní kontakty, plní koordinační a organizační funkce. Můžeme jistě slyšet hlasy jednotlivých kolegů, že aparáty českého a slovenského svazu se příliš rozrostly. Tato otázka bude vyřešena v nejbližší době.

Ministerstva kultury se nevměšují do naší činnosti. Pro její usměrnění existují rady, ustavené při republikových vydavatelstvích a Litfondech. Spolu se státní obchodní sítí bylo možno vytvořit i prodejní síť nakladatelství, avšak sama nakladatelství to kategoricky odmítla.

I.G. Čím je to možno vysvětlit?

M.V. Bylo to příliš mnoho práce a rizika. Já sám jsem přesvědčen, že jde o chybnou pozici. Státní monopol knižního obchodu musí být zrušen, protože konkurence je nutná.

I.G. Jak se v duchovní sféře a tudíž v literatuře odráží přestavba, probíhající ve vaší zemi?

M.V. Přestavba nestrpí průtahy - ale my pospícháme pomalu. Jisté posuny je sice možno pozorovat v ekonomice a někdy i v duchovní sféře. Lidé začínají samostatně uvažovat a projevují se různá a někdy protikladná hlediska. Podle mého názoru jde o dlouhý a složitý proces a i když jsme nedočkaví, musíme se obrnit trpělivostí.

I.G. Které nejvýraznější zjevy v literatuře minulého roku byste mohl jmenovat? Objevily se nadějné práce začínajících autorů?

M.V. Když hodnotíme situaci přísně, pak musíme jednoznačně konstatovat, že bohužel ne. Dnes probíhá proces přehodnocování literárních hodnot a někteří spisovatelé by chtěli přehodnotit řadu děl, napsaných v 70. letech. Pohyb je v každém případě lepší než stagnace. Je možno vyškrtnout z literatury V. Mináče, V. Šikulu, P. Jaroše, L. Balíka, Z. Pluhaře, B. Hrabala, L. Fukse? Vždyť literatura je zajímavá právě tím, že je v ní množství tvůrčích individualit. Je možno sestavit seznam nejlepších fotbalistů nebo hokejistů, ale v literatuře je podobný přístup nepřípustný. pustný

I.G. Avšak přece jen - nemohl byste někoho jmenovat?

M.V. V próze - R. Svoboda, J. Johanides; v poezii - L. Feldek, V. Kondrót, J. Mihalkovič, J. Buzaši - to se týká Slovenska. V Čechách podle mého názoru zasluhuje pozornost J. Šimon, J. Peterka, I. Žáček a další umělci.

I.G. Jste spokojen s literárními periodiky, nepociťujete nutnost vydávat literární týdeník?

M.V. Jsem úplně spokojen. V Čechách však dozrála potřeba vydávat zvláštní časopis mladých. Tento problém bude vyřešen na počátku příštího roku.

I.G. Při dosti velkém rozsahu překladů jsme přece jen poměrně málo vzájemně obeznámeni se současnou literaturou našich zemí. Co by se mělo udělat pro nápravu tohoto stavu?

M.V. Vaše připomínka není neopodstatněná. Překladatelé a odborníci jsou prostě povinni pečlivěji a odpovědněji přistupovat ke své práci. Jejich odpovědnost vůči čtenářům a

kultuře našich zemí je obrovská. Je nutno řídit se svou tvůrčí intuicí a duchovní spřízněností s autorem. Soudím to ze své zkušenosti: aniž bych nahlížel do nějakých seznamů doporučených autorů, přeložil jsem do mateřštiny verše G. Ajgiho, A. Vozněsenského, E. Vinokurova, B. Sluckého... Jistě je stejně důležitý i osobní styk.

I.G. Československo není jednonárodnostní stát. Jak se řeší národnostní otázky v oblasti kultury, literatury a jakou roli přitom hraje Svaz československých spisovatelů? Jak koordinují svou činnost oba svazy - Svaz českých a Svaz slovenských spisovatelů? Jak se na jejich struktuře odráží federální uspořádání?

M.V. Co se týče svazů spisovatelů - jejich vztahy jsou téměř vzorné. To ovšem neznamená, že neexistují rezervy pro jejich rozvoj. Myslím, že máme jeden u druhého dluh. Existuje řada nevyčerpaných možností. Důležité je, aby skutečně dobré literární dílo - ať českého či slovenského autora - vždy čtenáři přijímali jako jejich vlastní. I když s lítostí musím poznamenat, že současná literatura málo přispívá k tomuto pocitu. Je nutno zvednout výš laťku hodnocení. Formálně tvrdit, že existuje jednotná československá literatura, ještě neznamená napomáhat jejímu rozvoji. Podle mého hlubokého přesvědčení je nutno, aby problémy a jejich řešení, vytyčené v dílech českých a slovenských autorů, byly společné.

V literatuře existuje vědomí o sounáležitosti našich osudů.

I.G. Sovětským čtenářům bylo teprve nedávno umožněno, aby se seznámili s literaturou, vytvořenou v zahraničí. Podobný problém zřejmě existuje i v Československu. Má vedení Svazu československých spisovatelů v úmyslu napomáhat seznámení čtenářů s nejvýznamnějšími díly exilové literatury?

M.V. Je to aktuální a nelehká otázka. O jejím konečném řešení ještě nebylo rozhodnuto. Jedni autoři mohou souhlasit s vydáním knih ve vlasti, druzí mohou odmítnout. Kromě toho my sami musíme projevovat náročnost k dílům emigrantů která bychom chtěli vydat. Možná by bylo vhodné vydat nejdříve to nebo ono dílo v malém nákladu pro členy Svazu spisovatelů a teprve pak přijímat rozhodnutí o jejich masovém

domácím vydání. V emigrantské literatuře není všechno špatné, ale také není všechno dobré. Díla, napsaná našimi bývalými kolegy, nelze posuzovat mimo kontext československé literatury. Opakuji, že je zde mnoho problémů.

I.G. Na Západě se strhla velká bouře v souvislosti s uvězněním Václava Havla. Nemohl byste komentovat situaci?

M.V. Vyjádřím čistě svůj soukromý názor, protože v blízké budoucnosti Svaz československých spisovatelů hodlá projednat tuto otázku. Havel prováděl agitaci a aktivně se účastnil demonstrace, která nebyla povolena státními orgány. Nebyl souzen za svou literární tvornu, ale za politickou činnost, která odporuje zákonům československého státu.

Svaz spisovatelů nemůže nést žádnou odpovědnost za jeho čin. Dáváme přednost dialogu a prohloubení demokracie před represívními opatřeními. K tomu je podle mého mínění zapotřebí, aby druhá strana nevytvářela tak neřešitelné situace, v nichž stát je nucen použít represe.

Kdyby se Havel vzdal své politické činnosti, pak by bylo možno očekávat, že Svaz spisovatelů udělá všechno možné pro to, aby jeho literární tvorba se stala majetkem národa.

I.G. Jak se nyní vaše nová odpovědná práce odrazí na vaší tvorbě?

M.V. Myslím, že i když zde nebudu mít nudné chvíle, přece jen se mi jako spisovateli otevřou reálné možnosti tvorby. Nerad hovořím o plánech. Mohu se jen svěřit, že budu překládat, protože s tím, co jsem zatím udělal, nejsem zcela spokojen.

I.G. Než jsem se nezeptala?

M.V. Jak se dívám na současný stav sovětské literatury. Ostré spory a diskuse spisovatelů nenapomáhají přestavbě. Cením si toho, že převážná většina spisovatelů aktivně podporuje pozitivní změny. V tom jsem s nimi zcela solidární.

K článku N. V o l y n s k é h o a V. L o g i n o v a

"Pauza, která se protáhla"

zveřejněnému v PRAVDĚ dne 20.4.1989

Autoři článku podrobně rozebírají volební neúspěch stranických představitelů v Leningradě, kde nebyl zvolen ani první ani druhý krajský tajemník KSSS, ani městský tajemník strany a rovněž žádný z tří dalších představitelů sovětů. Autoři poukazují na to, že agitátoři, pověření agitací pro poslance z řad stranických a sovětských činitelů, byli málo iniciativní, že se omezovali na pouhé vylepení agitačních letáků a raději se nepouštěli do sporů. Na živých předovlebních schůzích například nedokázali oponovat kandidátovi, který tvrdil, že v případě zvolení bude prosazovat systém několika stran. Jelikož ve věci stranického pluralismu nebyly dány žádné instrukce shora, organizátoři schůze k jeho výrokům bezradně mlčeli. Vystoupil tedy řadový pracující, který otázku rozřešil jednoduše: kdyby k již existujícímu stranickému sekretariátu přibyly další podobné, pak je to zbytečné. Místo dalších sekretariátů stavme raději byty!

Agitátoři z řad neformálních skupin byli podle autorů článku ve výhodě. Byli mnohem pružnější a podnikavější a lidé se souhlasně stavěli ke kritice, kterou si představitelé neformálů mohli dovolit. Straničtí pracovníci se cítili mnohem více spoutaní. Mezi lidmi prý převládl pocit, že všichni aparátníci jsou byrokraté.

Ještě před volbami sociologové varovali, že z jejich výzkumu je zřejmé, že nemusí projít ani jeden stranický kandidát. Jako příčinu udávali orientaci na radikální demokratické reformy a nedůvěru k těm, kde setrvávali ve funkci delší dobu a nedokázali se projevit jako zastánci přestavby.

Co vedlo k tomu, že lidé toužili po změnách a nedůvěřovali kandidátům, které navrhla strana? Jak se dříve strana angažovala

v občanských záležitostech? Jaké dříve zaujímala stanovisko k lidem, kteří měli odlišné anebo opačné názory?

Prolistujme staré časopisy a vraťme se k roku 1987. V novinách LITĚRATURNAJA GAZETA z 23.9.1987 je uveřejněn článek Lidie G r a f o v é "Překonání mezí", k němuž se autorka znovu vrací v LG z 20.1.1988. O tomtéž případu mluví rovněž Anatolij G o l o v k o v v článku "Svět zahyne, jestli se zastavím" v OGOŇKU č. 19 z května 1988.

(Mimochodem: výborná redaktorka Lidie Grafová uveřejnila v LG z 12.4.1989 a některých dřívějších číslech řadu článků o předvolebních bojích v Žitomiru, kde lidé - z odporu k místním stranickým a státním orgánům - nakonec zvolili za poslance žurnalistku Allu Jarošinskou, která obdržela 212 735 hlasů z 235 202 možných, ačkoliv státní a stranické orgány nepohrdly žádným z možných způsobů nátlaku, aby její vítězství odvrátily)

Oč tedy šlo v průběhu 80. let v Leningradě a jaký příběh popisuje Lidie Grafová a Anatolij Golovkov? Jedná se o osud redaktora a později sociologa Andreje Nikolajeviče A l e x e j e v a . Když po období chruščovovského "tání" opět "přituhlo", A.N.Alexejev odešel z redakce Leningradské pravdy, vystudoval sociologii a stal se vědeckým pracovníkem Ústavu sociálně-ekonomických problémů Akademie věd. V r. 1980, po obhájení kandidatury v oboru sociologie, dospěl k názoru, že svá sociologická studia nemůže dále rozvíjet ve stěnách ústavu, takže přijal práci zámečníka v závodě Lenpolygrafmaš, kde začal pracovat na půl úvazku. Na své vlastní kůži totiž chtěl vyzkoušet, jak funguje systém, který zkoumal. Po prvních zkušenostech, získaných metodou "zúčastněného pozorování", dospěl k závěrům, které byly natolik neočekávané a revoluční, že vyvolaly rozruch jak ve vědecké radě ústavu, kde o nich referoval, tak v tisku, kam zasílal články ke zveřejnění. Podrážděná moc nedokázala reagovat jinak, než represemi.

V r. 1982 byl propuštěn z ústavu a přinucen pracovat na celý úvazek v polygrafickém závodě. V r. 1983 jeho byt prohledává policie. Jsou mu zabaveny knihy, rukopisy, poznámky a deníky. Z jeho soukromé korespondence a zápisků je sestaven materiál, podle kterého se má autor jevit jako ideový odpodlík. Materiál je rozeslán stranickým organizacím a obdrží ho i

vedení závodu. Protože se v něm citují úvahy, vztahující se k systému řízení a organizaci práce v závodě, vedoucí pracovníci závodu jsou krajně podrážděni. Na jaře r. 1984 je Alexejev vyloučen ze strany a na podzim téhož roku ze Svazu novinářů. Pro odbornou práci zbývají Alexejevovi jen večery a chvíle volna. Přesto pokračuje v sociologických studiích. V r. 1986 je vyloučen i z Asociace sociologů.

V době, kdy bojuje o navrácení členství ve straně a dalších organizacích i o uznání oprávněnosti svých názorů, se kolem něj seskupují stejně smýšlející lidé a konflikt se rozrůstá. Sám Alexejev se zastává svého učitele, vědce světového jména V.A.Jadova, ale i Jadov je propuštěn z místa a jeho škola je zrušena. Mocenské orgány tvoří monolitický blok, který není přístupný ani vědeckým argumentům, ani hlasu zdravého rozumu.

Teprve s postupující přestavbou se během roku 1987 Alexejevova pozice začíná měnit. Na jaře r. 1987 je zvolen do revizní komise Asociace sociologů, v jejímž čele dnes stojí T. Zaslavská. Na podzim téhož roku pak byro krajského výboru strany hlasuje pro obnovení jeho členství. Nejdéle však odolává Akademie věd. V době, kdy byl článek psán, A.N.Alexejev ještě pracoval jako zámečník v Lenpolygrafmašu.

Myslím, že popis životních osudů leningradského novináře a sociologa plasticky dokresluje situaci, která vyústila v hromadné odmítání stranických kandidátů v Leningradu. Iniciativnost nebo pasivita volebních agitátorů nemohla na ní nic změnit. Rozhodujícím faktorem jistě byly mnohaleté životní zkušenosti lidí, kteří ve stranických funkcionářích museli vidět nejen tvrdošíjné byrokraty, ale především překážku na cestě k pokroku. Výsledek voleb byl tedy předurčen dlouhodobým ignorováním požadavků života, kterého se dopouštěl celý neuvěřitelně propojený mocenský systém.

PRAVDA 4.4.1989

V. L j u b i c k i j , A. Č e r ň a k

Vzestup k demokracii

V téměř celostránkovém článku autoři hodnotí výsledky voleb. Z článku vyjímáme:

Probíhal skutečný volební boj. Svědčí o tom například i to, že celkem 250 poslaneckých mandátů, t.j. 12%, nebylo obsazeno a poslance je třeba zvolit v dalším kole.

.....

Nové je to, že několik desítek prvních tajemníků stranických výborů nebylo zvoleno za poslance, což je pro některé lidi konstatování trpké, pro jiné ohromující. Je to případ bezprecedentní, protože mnozí z nich kandidovali ve svých obvodech v hrdém osamocení. Když se nad tímto faktem zamyslíme, pak dospějeme k závěru, že lid, probuzený přestavbou, se nechce smiřovat s tím, že procesy přestavby ve společnosti a zvláště v některých stranických výborech pokračují pomalu a nepřinášejí očekávané výsledky. Když lidé hlasovali proti, říkali "NE" byrokratickým metodám vedení a nevhodnému stylu práce rady stranických funkcionářů.

Ve svém celku strana obdržela při volbách mocnou a nespornou podporu lidu.

.....

Poprvé při volbách se stalo, že jejich organizace shora se spojila s iniciativní spontánní organizací voličů zdola. Začali se seskupovat do iniciativních skupin pro účast ve volební proceduře. Většina kandidátů byla vybrána kolektivem voličů na schůzi a nikoli v kabinetech.

V Kijevském národně-územním okruhu č. 33 například předvolební schůze probíhala za "přísné kontroly". Dopisovatel republikových novin "Pravda Ukrajiny" A. Sokolov se nedostal do sálu, aby pohovořil s delegáty, i když o to několikrát žádal organizátory. Nespokojenost lidí s přísně výběrovou procedurou se pak možná promítla do výsledku voleb: lidé nedali důvěru prvnímu tajemníkovi městského výboru strany v Kijevě.

Není co skrývat: při předvolební kampani měli nejtěžší pozici straničtí pracovníci. Jakmile totiž lidé začali hovořit o dlouhotrvajících obtížích, výtky byly adresovány především jim.

.....

Mnohde se příliš zřetelně projevovalo to, že předvolební agitace pro kandidáta - její míra a materiální zabezpečení - byla přímo úměrná postavení kandidáta. Pro některé z nich pracovaly tiskárny, místní a dokonce školáci, kteří roznášeli letáky. Jiní však takové možnosti neměli.

.....

Výsledky hlasování ukázaly, že voliči ve velké většině odráželi nátlak, jak administrativní, tak psychologický... Ti, kdo "přepískli" svou osobní reklamu, obvykle utrpěli porážku. Mnohde bylo třeba napomenout stranické výbory za chybný výklad volebního zákona a nevhodné praktiky...

Nedostatky volebního zákona o sobě ještě dávají znát, ale garancí hlubokých změn je probuzená sebedůvěra a důstojnost lidí.

SOBESEDNIK č. 7, únor 1989

M E M O R I A L P O T Ř E B U J E M E !

V Moskvě se konal ustavující sjezd nové Všesvazové dobrovolné historicko-osvětové společnosti MEMORIAL. Delegáti ze 103 měst přijali stanovy společnosti. Domníváme se, že úkoly mravní výchovy prostřednictvím lekcí z naší tragické historie jsou nejdůležitější právě dnes. Zejména o nich hovoří v materiálu poskytnutém časopisu Sobesednik básník

J e v g e n i j J e v t u š e n k o :

Je tragické, že se nemůžeme vrátit do minulosti, abychom upozornili na to, co se v blízké budoucnosti stane - v budoucnosti, která je nyní už také minulostí. Nemůžeme dnes retrospektivní sugescí ochránit revoluci před temnými ničivými silami, které se vzedmuly ze dna zvířeného bahna a začaly požírat revoluci. Nemůžeme napovědět ani Bucharinovi, ani Kirovovi, ani mnohým jiným, aby nepodporovali svého potenciálního vraha, pomalu, ale jistě uchvacujícího moc, šplhajícího po úslužně nastavených hřbetech budoucích obětí.

Nemůžeme napovědět nerozumným "spolutrpitelům" zpitým vymyšlenou třídní nenávistí jako samohonkou, že odplatou za bartolomějské kříže na dveřích nevinných budou jen hlad, ztráta společné řeči s celou zemí a ponižující nákupy obilí "u prokletých kapitalistů", balené do antikapitalistických hesel.

Nemůžeme se podělit o kousek chleba s Mandeštamem umírajícím v lágru, nemůžeme ochránit před ponižováním Šostakoviče, Achmatovovou ani Pasternaka, kteří v podstatě zemřeli za neviditelnými ostnatými dráty.

Nemůžeme vzkřísit ani miliony spoluobčanů zabitých fašisty ve válce, jejíž tragický začátek má na svědomí Stalin, který zločinně uvěřil Hitlerovi. Rovněž nemůžeme vzkřísit miliony lidí zahubených našimi vrahy ve válce, kterou vedli proti vlastnímu lidu a která se zvrhla v genocidu, jakou dějiny dosud nepoznaly.

Nemůžeme nic udělat pro to, aby poplenění a zničené chrámy boží opět vyvstaly z trosek. Nemůžeme udělat nic, aby na

naší historii neulpěl jako špinavá skvrna antisemitský pogrom tzv. "kosmopolitů", "lékařů-travičů", nebo hanba vysídlení Čečenců, krymských Tatarů, vypravování celých transportů s lidmi z Pobaltí apod.

Nemůžeme sklonit hlavně pušek našich vojáků zmatených zběsilým rozkazem a střílejících do svých bratrů a sester v r. 1962 v Novočerkasku.

Nemůžeme vrátit naše tanky, které svévolně přeťaly hranice Československa z hloupé a tupé zvůle zbabělých byrokratů, nemůžeme ani vrátit nešťastným matkám jejich chlapce, zabité v pouštích Afgánistánu.

Nemůžeme udělat nic pro to, aby zadržování všech "jinak myslících" ve věznicích a psychiatrických léčebnách, vyhnanství Sacharova v Gorkém nebo násilné zavlečení Solženicyna do letadla, pro kterého možná nebude návratu, nečnělo nad našimi dějinami jako pranýř hanby.

Ale jestliže nemůžeme zachránit v minulosti nikoho a nic, určitě můžeme uchránit současnost před opakováním tragických zločinů a chyb, které přivedly naši zemi na pokraj duchovní i ekonomické katastrofy. A možnost takového opakování stále trvá, dokud si kdokoli dovolí použít obušky a slzný plyn proti modlitbám lidí za nevinně zemřelé, dokud si dovolí jednotlivé tiskové orgány nebo spisovatelé napadat "glasnost".

Přestavba - to je naše naděje, naše poslední šance! My milujeme svou zemi ne otrockou láskou slepců, ale láskou vlastenců "s otevřenýma očima", jak nám to odkázal kdysi jeden z duchovních učitelů Puškina - Čaadajev. Ať naše mládež, která se narodila po Stalinovi, vezme na svá bedra tu historickou vinu, kterou nikdo z mladých osobně se neprovinil. Uspokojené lhostejný pocit vlastní neviny - to už je samo o sobě těžké provinění proti vlasti.

Skutečné občanství totiž začíná z pocitu historické viny, z pocitu odpovědnosti za **všechno**, co bylo.

Proto vidíme záchranu historie v historické paměti. Zachraňujíce současnost pamětí minulosti, zachraňujeme i naši budoucnost a budoucnost našich dětí. A to je podle mého názoru hlavní úkol společnosti MEMORIAL i naší společnosti vůbec.

NAUKA I ŽIZŇ č. 11, 12/1988; 1, 2/1989

Úryvek z lednového čísla 1989, str. 48 - 56

A. C i p k o , doktor filosofických věd

Zdroje stalinismu

Egoismus snílků

V Rusku nebyla dostatečně silná protiváha levičáckému radikalismu, přání ocitnout se ve světě fantazie, kde lidské myšlení a vůle není ničím omezena, kde, jak se věřilo, pohádka se stane skutečností. To, co slavjanofilové považovali za naši přednost, bylo ve skutečnosti naše neštěstí.

Nás i naši zemi svedla na scestí antiburžoaznost, protipozitivní zaměření ruské inteligence. U nás, na rozdíl od jiných zemí, duševně pracující lidé ve své naprosté většině nevrostli do půdy národního života, neosvojili si základy ekonomického myšlení a nepozvedli se do výše profesionalismu, takže od samotného počátku nebyli dostatečně připraveni vytvořit racionálnější hospodářství, než bylo hospodářství kapitalistické.

Jistěže i romantismus a maximalismus ruské revoluční inteligence našel své uplatnění v přelomových momentech našich dějin. Bez podobných fantastů, jak říkal Lenin, by nebylo Října. Ale naše tragedie spočívala v tom, že tito lidé, duševně připravení k vykonání zázraku revoluce, ve své většině neměli představu o jejích tvůrčích a hospodářských cílech a neosvojili si návyky tvůrčího myšlení. Nebyli zvyklí přemýšlet o ekonomických důsledcích jimi prováděných změn, protože ne vždy se starali o to, čím žijí prostí smrtelníci.

.....

Leninovy snahy (citace z práce "Kdo jsou přátelé lidu"),

směřující k tomu, aby ideály navazovaly na "omezené" a "drobné" životní problémy, nebyly trvale uplatňovány v prostředí ruské sociální demokracie. Stejně jako narodnictví trpěla tímtéž velikášským opovržením k zájmu lidových mas. Dokonce v období hladu v roce 1919 měli mnozí revolucionáři větší starost o to, aby všichni pracovali a jedli společně, než o to, aby bylo pro všechny dost našeho chleba vezdejšího a aby v hospodářských nechyběly krávy a ovce.

Mnohé z nich na socialismu především lákala krása a nezvyklost "formy". Teprve nyní, v období přestavby, se překonává původní náhled, vyplývající z opovrhování konzumentským životním stylem, měšťáctvím a buržoaznímí hodnotami, který stavěl do protikladu dosažení komunismu a dosažení dostatku.

Myslím, že kdyby nebylo našeho tradičního ruského inteligentského opovrhování denními starostmi a tím, co dodneška tradičně nazýváme "všedností každodenního života", Stalinovi by se nepodařilo přesvědčit stranu o nutnosti odbourání NEPu, o tom, že socialismus je možno budovat s prázdným žaludkem, bez veškerých civilizačních prostředků.

To, co Engels považoval za nepopíratelné hodnoty (jde o garance blahobytu každého jednotlivce), se u mnohých jeho ruských následovníků změnilo na atribut buržoazního způsobu života a opovrhování měšťáctvím. Tragedie ruských revolucionářů zřejmě spočívala v tom, že v životě, který ubíhal mimo ně, nemohli najít viditelné a přitažlivé hodnoty.

Ruský inteligent z celé duše nenáviděl západní měšťáky s jejich bohatstvím a pohodlím. Avšak i domácí patriarchální způsob ho dráždil. Proto bylo pro něj tak obtížné zakotvit svůj sen o neobyčejné a netriviální budoucnosti v něčem pozitivním, pevném a reálném.

Tento odklon od skutečnosti, od světa malicherností, denních lidských povinností a starostí byl ještě zřetelnější u profesionálních revolucionářů, žijících v ilegalitě. Lidé, kteří prošli samotkami a vyhnanstvím, se stěží mohli vrátit k pravidelnému životaběhu s jeho hodnotami a normami. Bývalí vyhnanci viděli tento svět jinýma očima a zdálo se jim, že znají ta tajemství života, která jsou jiným nedostupná.

Avšak to, co ilegální revolucionáři považovali za normu a za vzor, hodný následování (například Stalinovy představy o tom, jak má žít komunista), bylo ve skutečnosti podivínstvím a odchylkou. Vzpomeňte na "Revoluční katechismus" Bakunina a Tkačenka a jejich vyznání o nutnosti sebezapření:

"Revolucionář je člověk obětavý. Nemá ani svoje zájmy, ani city a náklonnosti... dokonce ani svoje jméno. Všechno pohltil jediný vyjímečný zájem, jediná myšlenka, jediná vášeň... Je k sobě tvrdý a dovede být tudíž tvrdý i k jiným. Všechny něžné city, které ho činí změkčilým, příbuzenské vztahy, přátelské a milostné vztahy musí být utlumeny jediným chladným zaujetím pro revoluční věc. Při chladnokrevném a neumdlévajícím směřování k tomuto cíli musí být připraven zahubit sebe a svýma rukama zničit všechno, co brání dosažení tohoto cíle."

V ruských slovech "měšťák" a "usedlík" je zafixováno naše opovržení k všednodennosti... Všechno, co nás dnes trápí, má svůj původ v přehlížení denních potřeb a lidských starostí, v neúctě k normálnímu a přirozenému životu.

Zbožnění budoucnosti nezbytně vedlo ke skeptickému vztahu k současnosti, tedy k tomu, čím člověk právě žije. Ještě v minulém století, kdy lidskými myslím tvrdě vládli Bakunin a Tkačkov, jsme nabyli pevné přesvědčení, že se nelze stát opravdovým revolucionářem, jestliže nebudeme nenávidět usedlý život a všechno, co se neměnně a pravidelně v životě opakuje.

Přísahu v nenávisti k uspořádanému a všednímu životu vykonali mnozí ruští sociální demokraté. V této souvislosti jsou zajímavé názory Trockého. Při čtení jeho prací a zvláště jeho autobiografie nabudeme přesvědčení, že za vší jeho bohatou a kativní revoluční činností nestojí ani tak zájem o očekávané sociální a ekonomické výsledky, ale spíše zájem o otřes a změnu všeho kolem, o možnost dát revoluci trvalý a všesvětový ráz a o snahu vykonat něco takového, co ještě nikdo nevykonal. Základem jeho teorie permanentní revoluce bylo právě hluboké vnitřní přesvědčení, že rovnováha lidského bytí, nezávisle na tom, jak ji chápou sami lidé a co jim konkrétně dává, sama o sobě představuje zlo, a proto není ušlechtilejšího úkolu než ten,

abychom nelitovali sil a nepřetržitě bořili obvyklý řád.

Dlouho před Stalinem Trockij proklel rovnováhu jako nejvíce nedůstojný způsob lidské existence. Společnost, jak tvrdil Trockij, musí soustavně "línat". "Jedna etapa přeměn bezprostředně vyplývá z jiné... Revoluce ekonomiky, techniky, vědění, rodiny, zvyků a mravů se rozvíjí ve složitém vzájemném působení, přičemž nedává společnosti možnost, aby dosáhla rovnováhy."

Věc nespočívala v tom, aby byla zlikvidována bída a nahrazena dostatkem... Máme-li věřit jeho vzpomínkám, pak dokonce nebylo nic, co by ho více dráždilo, než například "urostlé Sibiřanky, které přinášely na stanici pečené slepice a selata, mléko v konvích a hory pečeného chleba", což vše ho utvrdilo v přesvědčení, že je třeba do základů rozbít starý svět a zasvětit život revoluci.

Naši "vlastenecky zaměření" spisovatelé mají velmi mnoho společného s Trockým právě tím, jak smrtelně nenávidí "konzumentství" a to, co nazývají "tichým měšťáckým štěstím". Trockij byl také přesvědčen, že není nic horšího v historii než "materiální užitek" z vlastní práce, takže dával přednost kasárenskému rovnostářství a solidaritě chudých pracujících, strádajících hladem. Navíc se domníval, že revoluční morálka se ocitne v úpadku, když lidé přestanou hladovět, takže smrt hladem stavěl morálně mnohem výše než sytý život milionů dělníků a rolníků v období NEPu.

Ti literáti, kteří se snaží všechny přesvědčit, že ruský lid upadl do hříchu před 30 lety, když díky chruščovovským úlevám, poskytnutých rolníkům, přestal hladovět a poskvrnil si duši takovými "hrubými hmotnými radostmi" jako byly pětipatrové obytné bloky a skromný dostatek, by měli vědět, čí myšlenky opakují.

Zcela nedávno, během XIX. stranické konference, jsem diskutoval se dvěma studenty z Kalugy. Obrátili se na mne s prosbou o pomoc. Hledali filosofy nebo sociology, kteří by jim pomohli zorganizovat všesvazový sjezd stoupenců mládežnických výrobně-spotřebních komun. Naivně jsem se jich začal vyptávat, jak se jim v komuně žije a pracuje. Ukázalo se, že svou komunu ještě

nezaložili. Dříve než nějakou ustaví, musí prý vytvořit dobrou organizaci a propracovat přesný algoritmus činnosti. Bude nutno, jak mi tito mladí lidé vysvětlili, vypracovat etapy dobrovolné komunilizace bydlení a práce a program boje s konzumentstvím.

V té chvíli jsem dokonale střelil vedle. Začal jsem jim vysvětlovat, co si myslím o autonomii osobnosti, která zřejmě předpokládá právo na soukromé štěstí a řekl jsem jim, že vedle práva lidí, kteří chtějí založit svou existenci na komunistických základech, musí být zachováno právo i na individuální existenci, t.j. na to, co máme ve zvyku nazývat měšťáckým štěstím. Ode mne jako autora knihy "Idea socialismu" (Moskva 1976) tento postoj neočekávali.

Zářící modré oči získávaly chladný ocelový lesk a tvrdost. Nebylo už o čem mluvit. Na rozloučenou mi řekli: "Skutečné štěstí je v boji s konzumentstvím a měšťáctvím."

Ano, mesianismus, zbožnění budoucnosti nebo nějaké velké myšlenky - to není jen slabost a romantické zanícení, ale spíše velký hřích vůči lidstvu a vlastnímu lidu. Nenávist k životní rutině, ať se halí do jakkoli vysokých ideálů, je vždy jen nenávistí k životu. Protože bez takzvané rutiny, bez trvalých denních starostí o chléb náš vezdejší, o střechu nad hlavou, o dostatek pro děti - není života.

Takzvaná nenávist k měšťáctví, která je typická pro naši inteligenci, místo aby člověka povznášela, spíše potlačovala jeho rozum i vůli k pravdě. Je možné, že v některých konkrétních případech tato nenávist umožňovala klást odpor nepříznivým okolnostem a přežít. Ale ve velké většině jen pěstovala iluzi, že je možno vybudovat život, ve kterém nebude rutiny a přízemních denních starostí či nudných povinností, a že je možno hospodařit, aniž bychom přicházeli do styku s "hrubými existenčními silami", takže ze života bude navždy odstraněna ziskuchtivost a "hmotný zájem". Tuto iluzi mimochodem pěstovaly všechny naše levicové opozice. Stejně jako dnes někteří autoři kritizují ekonomickou reformu za to, že lidi okouzluje vidinou bohatství a stability, i L. Trockij a G. Zinovjev útočili ve 20. letech na NEP jako na výraz "měšťáckých sklonů

k pořádku a kládu". Opravdu nic nového pod sluncem.

Paradox celých našich ruských dějin spočívá v tom, že boj se samoděržavím a mučednická oběť mnohých revolucionářů nejen nenapomáhaly překonání panského povzneseného vztahu ke každodenní všední práci, ale naopak upevnily absenci citu pro realitu a nedostatek pevného spojení s přirozeností lidské existence.

Tím, že jsme haněli měšťáctví i duchovní přízemnost buržoazního způsobu života a spolu s tím i jeho konzumentství, nepřímo jsme ospravedlňovali naši neschopnost pracovat, obchodovat a rozumně organizovat svůj každodenní život, abychom dosáhli dostatku a blahobytu. Boj s takzvaným primitivismem a merkantilismem buržoazního myšlení nám pomáhal ospravedlnit naši tradiční neschopnost počítat, analyzovat a předvídat.

Co znepokojuje protivníky ekonomické reformy nejvíce ze všeho? Aby nedej bože lidé nezačali počítat, nenazytili se, materiálně se nezabezpečili a nevybudovali si normální existenční podmínky, takže by se v tomto směru začali podobat lidem na západě. Jsou totiž hluboce přesvědčeni, že naše tradiční chudoba, nešikovnost ve všem, co má vztah k výrobě kvalitního zboží, má vyšší mravní a duchovní hodnotu než uspořádanost západního měšťáckého způsobu života.

Ba co víc - snaží se dokázat, že je menším nebezpečím, je-li lid vystaven zkoušce hladem a tradičním deficitem, než jestliže se má podrobit pokušení ze zaslouženého dostatku v důsledku úspěšné podnikavosti, chozraščotu, nájmu a soukromého hospodaření na rodinné farmě.

Právě zde, v této propasti, kterou ultrarevoluční vědomí vyhloubilo mezi budoucností a přítomností, zahynuly naše mnohé dobré snahy. Vším je vinen maximalismus naší inteligence. "Všechna naše bída", psal Gogol, "spočívá v tom, že nehledíme na přítomnost, ale pohlížíme jen do budoucnosti. Právě z toho plyne naše trápení," pokračoval autor Vybraných míst z dopisů přátelům, "že jakmile v přítomnosti zpozorujeme něco smutného a neradostného či dokonce něco mrzkého nebo udělaného jinak než bychom chtěli, mávneme nade vším rukou a začneme třeštit oči do budoucnosti."

Současný vědec, zabývající se specifikou ruského revolučního myšlení, filosof E. Batalov se domnívá, že podobná euforie, utopismus ve vztahu k budoucnosti, ztráta půdy pod nohama, zdání téměř úplného osvobození od vlády minulosti a pocit neomezené svobody sociální tvorby, přehnaná důvěra jak ve vlastní síly, tak i v tvárnost sociální reality, se rodí v samotném procesu vítězící revoluce.

Jako obecné pravidlo je sice toto tvrzení správné, avšak přesto mnozí naši revolucionáři byli vyjímkou v tom, že je mnohonásobně umocnilil Zbožštění budoucnosti a maximalismus byly vyznáním naší revoluční ateistické inteligence.

Už ve sborníku Věchi je podrobně pojednáno o ruském revolučním maximalismu. "Známá odcizenost světu a eschatologický sen o božím království... a pak usilování o spásu lidstva - ne-li před hříchy, tak alespoň před utrpením - představují, jak je známo, trvalou a výraznou zvláštnost ruské inteligence", psal S. Bulgakov.

O zarážející "odvaze" ruského inteligenta v otázkách teoretického zdůvodnění a provedení "nějaké obrovské všesvětové revoluce" hovořil s ironií i Lenin.

Nejlépe, jak se mi zdá, prohlédnout tuto slabost našeho revolučního vědomí F.I.Šaljapin, i když pozoroval situaci z emigrace.

"Nemohu být do té míry slepý a zaujatý", psal, "abych nezpozoroval, že nejhlubším základem bolševického hnutí je jakási snaha o skutečnou přeměnu života na principech, které se zdají Leninovi i jeho spolubojovníkům spravedlivější. ... Potíž je v tom, že naši ruští budovatelé se za žádnou cenu nemohou snížit k tomu, aby vymysleli obyčejnou budovu podle rozumného lidského plánu, ale nezbytně musí postavit Babylonskou věž "až do nebe". Nemohu se spokojit obyčejným, zdravým a dobrým krokem, jakým člověk chodí do práce a jakým se z práce vrací domů. Musejí se vrhnout do budoucnosti sedmimílovými kroky! "Zřekneme se starého světa!" a hle: okamžitě je třeba vymést starý svět tak důkladně, aby z něj nezůstal ani kořínek, ani smítko. A hlavně: naši ruští mudrcové všemu obdivuhodně

rozumí. Vědí, jak z hrbatého ševce udělat Apolóna Belvederského, jak naučit zajíce kejklům a také nepochybují o tom, co potřebujemzajíc ke svému štěstí..."

.....

Avšak k našemu neštěstí stavitelé Babylónské věže se nespustili na tuto hříšnou ~~zemi~~ zemi. Tradice ruského revolučního radikalismu byly silnější...

Všeobecně lze říci, že klanění před budoucností bylo velmi důsledné.

Když dnes čteme u A. Prochanova, že nemusíme dohánět Západ v jeho dovednosti dělat přístroje, zkoumat společenské mínění a řídit výrobu, že se nemusíme znepokojovat, že naše sovětské nemocnice léčí hůře, než západní, sovětské počítače počítají pomaleji a sovětské nivy jsou méně úrodné, protože jsme určeni pro něco jiného, něco "netriviálního", pak v této celé absurditě je vidět starý zakořenělý defekt našeho národního vědomí, jakousi neúměrnou ďábelskou pýchu. Nechceme jen prostě dohnat jiné národy a mít to, co mají ony, ale musíme vykonat něco takového, co nikdo jiný nedokáže a k čemu se neodváží.

Takové vědomí je velmi snadno manipulovatelné. Lidé, zaslepení svou ctižádostivou snahou udivit svět a naučit všechno lidstvo, jak správně žít, to jest žít a pracovat podle plánu, tito lidé, kteří o sobě nepochybují a jsou přesvědčeni, jak psal ještě N.V.Gogol, že "celý svět lže a jedině oni mluví pravdu", nedokáží ani zpozorovat, že jednou nohou už stojí nad propastí. Je s nimi opravdu možno dělat, co si kdo usmyslí a dokonce je přinutit, aby se zabývali sebezničením.

Takže opravdu nebylo úrodnější půdy pro zakořenění evropského snu o čistém člověku a čistém socialismu, než naše vášeň udivit svět a postavit se do čela těch, kteří jdou k věčnému spasení.

Je možné najít vysvětlení pro to, proč stalinský pokus zlomit soukromého rolníka, vymýtit tradiční rodinné obdělávání půdy a rozbít starý životní způsob našel větší podporu ve straně koncem 20. let než socialistické změny na vesnici, které započaly na podzim roku 1918. NEP s jeho sytým městem a

obvyklou hojností na vesnickém trhu, s jeho neuspěchaným tempem a politickým klidem neuspokojoval ctižádostivé nároky lidí, kteří okusili radostí svátku dějin. V novém socialistickém životě zvláště v jeho každodenní podobě bylo příliš mnoho toho, co připomínalo život starý.

Zdálo se, že sytost a pokojná práce rolníka, který dostal zemi, neospravedlňují otřesy a nepředstavitelné oběti občanské války. Co se týče výhod rovnosti - k těm lidé přivykly stejně brzo jako k nepřítomnosti nenáviděného cara.

To, co bylo skutečně velké - totiž svržení samoděržaví a vybojování politických svobod pro dělnickou třídu a pracující rolníky, což se stalo poprvé v historii lidstva - to z jakéhosi důvodu rychle vybledlo. Lidem se zachtělo něčeho dalšího, ještě mnohem významnějšího.

.....

Idea velké věci zhypnotizovala naše národní vědomí. V jejím jménu jsme byli připraveni doslova ve vše. Přitom, podle mého názoru, nebyl tolik nebezpečný samotný lehkomyslný vztah k násilí - dříve nebo později by byl překonán - jako spíše falešné přesvědčení, že pevnost stavby budoucnosti je dána velikostí destrukce a že tedy jinak než pomocí velkých obětí se nic významného nedá vytvořit. Někdy se dokonce zdá, že mnozí naši lidé si cení nikoli toho, co je významné samo o sobě, jako spíše toho, co stálo mnoho obětí. Tento stereotyp vadí střízlivému hodnocení historie socialistické výstavby. Jak je možno špatně mluvit o kolektivizaci, jestliže si vyžádala tak mnoho obětí! - upřímně volají mnozí. A v tomto chápání toho, kde leží cesta k Velikosti, je také obtížné najít podstatný rozdíl mezi profesionálním ruským revolucionářem a typickým ruským inteligentem.

.....

Po tom všem se jistě není třeba divit, že právě naší zemi bylo souzeno projevit největší úpornost v dosahování ideálů čistého socialismu a že v boji o moc zvítězil v konečné fázi nikoliv Bucharin, který ve dvacátých letech učil realismu a

soucitu s ruským zemědělcem, ale Stalin, který vyzýval k tomu, abychom se nebáli obětí. Vždyť všichni si tak přáli vrhnout se do neznáma, všichni byli natolik ochotni obětovat vše, dokonce život, jen aby co nejrychleji dosáhli velkého zázraku a čistéhosocialistické společnosti s čitým člověkem!

Je udivující, že všichni naši samorostlí myslitelé ještě dlouho před revolucí předvídali, že Rusko neodolá pokušení udivit svět. "My", psal P.J.Čaadajev ve svém prvním "Filosofickém dopise" ještě 80 let před naším prvním pokusem uskutečnit velký skok a přehoupnout se přímo z Ruska kapitalistického do Ruska komunistického - "jsme v jistém smyslu národ vyjímečný. Patříme mezi ty národy, které jakoby netvoří součást lidstva, ale existují jen pro to, aby dali světu nějakou důležitou lekci. Ponaučení, které jsme předurčeni přinést, jistě nebude utraceno, ale kdo může říci, kdy my najdeme sami sebe uprostřed lidstva a kolik útrap budeme muset vytrpět, než se uskuteční naše poslání?"

Čaadajev šel dál než N.V.Gogol, který tvrdil, že je nesmyslné uvažovat o budoucnosti mimo přítomnost. Ukázal totiž to strašné nebezpečí, které v sobě skrývá pokus snížit hodnotu přítomnosti. Jestliže současný život si nezasluhuje nic jiného než "upřímný soucit", psal Čaadajev, jestliže si současnost v Rusku nezasluhuje lásky - anebo ani ne lásky - ale prostě účasti, pak život lidu může být kdykoliv přerušen bez zvláštního otřesu; jednoho krásného dne se tudíž lid může zříci svého předchozího života a žít jiným způsobem; stačí jenom tedy, aby se objevila nějaká silná vůle, aby přehradila cestu od minulosti k přítomnosti a vytvořila nějakou umělou přítomnost; a konečně - co je to za ubohý lid, který tímto způsobem mění svůj způsob života pro nic a za nic..." Jak je možno v reálném světě spoléhat na to, co možná bude, ale možná ani nebude?

Abstraktní a nediferencovaná představa o budoucnosti, odtržená od reálného ruského života a člověka rodí stejně nezřetelné a nejasné představy o tom, co je dobré jak pro jednotlivé obyvatele, tak pro celou společnost.

.....

Jestliže masa lidí chová utopické představy o budoucnosti, tito lidé v zásadě nejsou schopni vytvořit diferencovanou, t.j. životaschopnou skutečnost. Při nedostatku jasnosti o tom, co je špatné a co je dobré, se kriterium správnosti stává sama změna, t.j. fakt, že je možno dosáhnout toho, co nikdy nebylo (například vytvořit "netriviální" hospodářství, které se neřídí zákonem hodnoty). Mystifikace cílů nutně vede k absolutizaci samotného procesu přetváření života a boje mezi minulostí a současností. Svědectvím o pokroku se stává sám fakt odlišnosti od toho, co bylo v minulosti. Podle této logiky, jak nám ještě před třemi roky dokazovali stoupenci všeobecné a úplné socializace, je dokonce i ztrátový sovchoz o deset stupínků výš než nejefektívnější farmářské hospodářství v důsledku svých zespolečenštělých výrobních vztahů.

Nutnou cenou za romantický, t.j. nerealistický vztah k budoucnosti, za právo alespoň okamžik prožít v tom světě, kde život bouří a pění, je destruktivita. Přesvědčení Michaila Bakunina, že revoluce je tvorba, nejen nebylo vykořeněno, ale naopak se vzrůstající radikalizací ruské společnosti nacházelo stále nové a nové stoupence. Lehkomyslnost, s jakou naši krajané byli ochotni přistoupit na násilí a destrukci, je zarážející.

.....

Revoluce sama o sobě nic nevytváří. Jen tvůrčí práce, kultura, umění, přemýšlení a rozvinutý náboženský cit vytvářejí osobnost. Revoluce může jen napomáhat povznesení a projevení lidských citů, může působit na znovunabytí lidské důstojnosti a může odstranit překážky na cestě k tvůrčímu sebevyjádření. Je to jistě velmi mnoho. Avšak neznamená to, že by revoluce něco tvořila...

.....

Je pochopitelné, že za dva nebo tři roky nebylo možno vykořenit lehkomyslný vztah k morálce, k životu a smrti, jak ho zrodila občanská válka. Zápach lidské krve nadlouho vyvedl z rovnováhy nejen ty, kdo s puškou v ruce bránili novou vládu, ale i vůdce revoluce. Nebylo náhodné, že Stalin od r. 1928

tak důsledně vštěpoval společnosti mythus o zostřování třídního boje na vesnici. Vždyť tam, kde probíhá třídní (boj), není místa pro soucit, nešetří se ani staří, ani mladí, ani matky, ani děti.

Projevovaly se následky občanské války, fatální rozvrácenost života. Na jedné straně nepředstíraná víra a entusiasmus, ale na druhé straně - nevyrovnanost, neuspořádanost, rozjitřenost, sociální demagogie a podezřívavost. Stranu konec konců zradily ty její nedostatky, které byly pokračováním jejích předností. Šlo o železnou disciplínu, zformovanou během ilegality, o nesmlouvavé podřízení menšiny většině. Domnívali jsme se, že pravdu má ten, koho podporuje většina, nikoliv ten, kdo ji skutečně má.

"Stalinovi se dařilo získat většinu," vzpomíná stará bolševička Zinaida Němcová. "Aritmetickou většinu. Usiloval o ni a dosahoval ji. Zvláštnost staré gardy je známá: většině je třeba se podřídit, i když se mýlí. Byla to demokracie, ale centralizovaná, s nejpřísnější kázní."

Když v očekávání blížící se katastrofy se život mění ve službu velkému cíli, přenesenému do daleké budoucnosti, mimo rámec současnosti, je prakticky nemožné vyhnout se amorálnosti. Velký cíl je natolik přitažlivý, že je schopen ospravedlnit vše, co mu slouží. Jeho tíha láme křehkou a s takovými obtížemi vybudovanou stavbu mravního citu. Její oslepující lesk zatemňuje vědomí a uvádí rozum do stavu hypnotického spánku.

Vrátit lidské hodnoty během několika let na své místo, obrátit zpět z hlavy na nohy představy o dobru a zlu, o životě a smrti, které občanská válka zpřevracela, bylo nesmírně těžké. Lidé, kteří si zvykli na mrtvoly, ležící na ulicích, které nepřekvapovala scenerie smrti, ~~se nemohou~~ nelze považovat za zcela duševně zdravé.

Čím větší historický cíl jsme si předsevzali, čím větší skok do budoucnosti jsme plánovali, čím větší netrpělivost jsme projevovali při směřování k nekonečnému štěstí a nevídanému pokroku, tím níž klesala zákonnost, tím méně zůstávalo

práv a životních radostí těm, kteří táhli káru socialistického pokroku.

.....

Často jsme porušovali zásady morálky a dopouštěli se zločinů kvůli chiméře a intelektuálské fantazii. Říkali jsme- "Není třeba bát se hladu, bát se zločinů, jestliže nás povedou kupředu, k beztřídní společnosti." Život v dostatku a dokonce i prostou lidskou existenci jsme obětovali mystické touze po rovnosti a podobnosti. Naše kroky a skutky se řídily nejnižšími pohnutkami: závistí a touhou po hrubém rovnostářství, což marxismus odsuzuje. To vše se přitom odehrávalo nejen v době všeobecné kolektivizace, ale i mnohem později, ve druhé polovině 40., na počátku 60. a také v 80. letech. Co nám například bránilo, abychom po válce, když mnozí lidé žili v zemljankách, neměli co jíst, otékali hladem a umírali - abychom v této době poskytli zemědělcům větší volnost a kolchozům dali více pravomocí? Co bylo na překážku tomu, aby rolníci měli větší záhumenky a své vlastní hospodářství? Vždyť po občanské válce nebyl rozvrat menší, avšak už po třech letech se vesnice vzpamatovala a vyléčila své rány. Avšak po skončení Vlastenecké války uběhlo 8 stalinských let, aniž se cokoli změnilo: prováděná agrární politika, zpřísnění státní kontroly nad vesnicí, represe proti zemědělcům - to vše jen prohlubovalo krizi zemědělství v zemi. Jak je známo, přelom nastal teprve po zářijovém plénu ÚV KSSS v r. 1953...

Ztráta prostého mravního cítění a okoralost duše v důsledku krutého třídního boje vedou vždy ke ztrátě zdravého smyslu...

.....

Zbožnění velkého historického cíle - věcá revoluce - vede k lživému přesvědčení, že budoucnost sama o sobě všechno ospravedlňuje, všechno zdůvodňuje, že nemá zapotřebí pěstovat vztah ani k minulosti, ani k budoucnosti. Ve skutečnosti "velký historický úkol" nebo "velký historický cíl" patří do kategorie hypotetických jevů a když se staví nad realitu, pak

kultura budoucnosti, která ještě nevznikla, hubí kulturu současnosti a "netriviální" ekonomika rozvrací tu, která se tvořila staletí. Přesvědčení Trockého, že v době revoluce není místa pro "humanitární obecnosti" a nenávist Niny Andrejevové i jejích souvěrců ke "scholastice etických kategorií"- jsou různé projevy téhož poklonkování před Budoucností, před apokalyptickým pojetím dějin.

Je třeba říci se vší kategoričností, že naše ruské dělnické hnutí se bohužel nevyhnulo christianizaci marxismu. Byly pro to jistě objektivní důvody: duchovní dědictví "Katechismu revolucionáře" Něčajeva a Bakunina, psychologie ilegálního boje a konečně i nízká úroveň vzdělání a znalostí většiny lidí, kteří si zvolili cestu boje.

V čem se tato christianizace projevila? Nejen v utopické interpretaci marxismu, ale i v tom, že se stal symbolem víry.

Duch tvůrčího hledání Marxe, jeho pochybnosti vědce - všechny tyto jemnosti nikoho nevzrušovaly. Poptávka byla jen po "výsledku", po konečných závěrech, po zřetelných formulacích, které by bylo možno odlít do bronzu.

.....

Je dobře známo, že například mnozí vůdci revoluce, kteří neměli universitní vzdělání, nemohli číst Marxe v originále, protože ho prostě nedokázali zvládnout. Dokonce Trockij, který se holedbal svou vzdělaností, protože dokončil oděskou reálku, byl přesvědčen, že otrokářský řád byl nahrazen pokrokovějšími feudálními vztahy už v pátém století a že už tehdy němečtí barbaři stáli na vyšším stupni vývoje než Římané.

Jistě není třeba dokazovat, že dělníci a rolníci, kteří se zúčastnili ozbrojeného povstání a pak občanské války, přijímali komunismus mesianisticky a fatalisticky stejně jako křesťané, kteří si představovali slibovaný ráj jako království boží na zemi.

A konečně se naskýtá otázka, jestli skutečně všichni hledali v marxismu pravdivé poučení, zda všichni byli čestní ve své životní volbě? Z výše našich vědomostí o životních osudech říjnových vůdců a o jejich činech nemůžeme na tuto

otázku odpovědět kladně. Někteří zřejmě viděli v marxismu jen vhodný prostředek pro dosažení svých ctižádostivých cílů. Já osobně tíhnu k názoru sovětského sociologa Z. Fainburga, že "revoluční hnutí co do svého složení a vůdčích postav bylo různorodé, složité a protikladné; k revoluci se nejčastěji přidávali lidé s vysokými ideály a vysokými mravními kodexem nezávisle na svém původu anebo ti, kteří zchudli a ve starém zřízení byli zbaveni perspektiv, takže toužili pozvednout se na vyšší úroveň.

Kým by se mohl stát seminarista Josif Džugašvili, syn ševce, kdyby úspěšně dokončil studium v semináři? Řadovým duchovním na chudobné faře (pro získání bohaté bylo zapotřebí značné protekce a kde by ji vzal?). A to byl strop jeho možné sociální kariéry v mezích této volby.

Zcela jiné to bylo s kariérou profesionálního revolucionáře. Byla sice spojená s rizikem, ale zato ho uváděla do vyjímečného světa a hned k jeho osobě připoutávala pozornost, osvobozovala ho od komplexu méněcennosti, spojeného s vadou ruky, a otevírala možnosti nevídané vlády nad lidmi.

Není pochyb, že podobné motivy a snaha vyniknout a obrátit pozornost na sebe, přivedly k revoluční činnosti i Trockého - nejctižádostivějšího z ctižádostivých ruských revolucionářů. Mimochodem: on sám tyto motivy neskrýval. V jeho zpovědi "Můj život" je zřetelně patrná egocentrická povaha jeho revoluční aktivity: s ničím menším než s pozicí vůdce světové proletářské revoluce se nemohl spokojit.

Takoví vůdcové potřebovali Marxe jako proroka, Marxe jako jasnovidce. Ze všeho bohatství marxistických idejí si osvojili pouze učení o historických revolučních dramatech, kdy duch pokroku kráčí kupředu mořem krve, učení o nezměnitelných osudech světa a o neodvratnosti světové revoluce.

.....

Netvrdím, že ruský revoluční radikalismus, tradice duchovního maximalismu a mesiášské nálady neodvratně vedly ke stalinismu. Jsem hluboce přesvědčen, že v dějinách vůbec není neodvratných událostí, t.j. toho, co nemohlo proběhnout a

projevit se jinak. Ve světě konkrétních skutečností je filosofický pojem "neodvratnost" vůbec neupotřebitelný.

Dějiny, ajk tvrdil Marx, by měly velmi mystickou povahu, kdyby v nich nehrála roli náhoda.

.....

Avšak všechno, co se stalo, má své příčiny. Proto považuji za oprávněnou svou snahu hledat zdroje stalinismu v tradicích ruského levičáckého radikalismu. K tomu nás vede nejen minulost, ale i přítomnost. Vždyť právě levičáckou myšlenkou odříkání se vyzbrojují ti, kdo útočí na přestavbu a kdo se snaží obhájit stalinský model socialismu.

S esejí doktora filosofických věd A.S. C i p k a obšírně diskutuje akademik G. S m i r n o v v článku "Všelidský zájem a zájmy tříd", který je zveřejněn v PRAVDĚ dne 28.2.1989 a 1.3.1989. Největším přínosem stati je snad to, že zájmům tříd autor nadřazuje zájmy všelidské a celospolečenské, že hlouběji rozebírá podstatu třídních a skupinových zájmů vůbec a v souvislosti s tím pojednává o pluralismu jako nezbytném předpokladu obhajování těchto zájmů.

KNIŽNOJE OBOZRENIJE 27.1.1989

Benedikt S a r n o v

Život a neobyčejné dobrodružství spisovatele Vladimíra Vojnoviče

Článek Vladimíra Vojnoviče "Život a osud Vasilije Grossmana a jeho románu" byl napsán před 5 lety, když byl dotyčný román přeložen do francouzštiny a němčiny a připravovalo se jeho anglické vydání. Krátce předtím vyšla ruská verze románu ve Švýcarsku.

Lidé, kteří znali osud románu, se mohli jen domýšlet, jakým zázrakem se uvězněný rukopis dostal na svobodu. Vznikaly dohady a jeden byl neuvěřitelnější než druhý. Podle jednoho předpokladu byl román dokonce zachráněn jistými tajnými příznivci z toho dotyčného zařízení, které bylo pověřeno jeho střežením.

Dnes, když už není zapotřebí zachovávat tajemství, je možno tuto záhadnou historii odhalit. Brzy se jistě dozvíme podrobnosti o roli těch, komu román vděčí za své zachránění a komu my, čtenáři, musíme nesmírně být vděčni za to, že román byl pro nás dochován. Zatím budu hovořit pouze o těch, jejichž roli bezpečně znám.

Rukopis románu zachránil nejbližší přítel Vasilije Semjonoviče Grossmana, básník Semjon Lipkin, který mnohé riskoval. Na západ ho potom vyvezl Vladimír Vojnovič. Abychom pochopili, proč právě k Vojnovičovi se jednoho krásného dne dostavil Semjon Vasiljevič Lipkin se svým drahocenným břemenem, musíme se alespoň krátce zmínit o tom, jaký život tehdy vedl Vojnovič a o tom, kdo ho k tomu přinutil.

Dnes nezřídka můžeme slyšet a dokonce i číst, že v nejtěžším období stagnace naše oficiální literatura sloužila lidu. Ba dokonce i víc: že právě ti spisovatelé, kteří byli

ověnčeni všemi oficiálními vavříny a jejichž knihy byly vydávány v milionových nákladech, svým nezištným a statečným dílem i veřejnou činností připravovali přestavbu.

Nebudu vyvracet toto pozoruhodné tvrzení (a je to vůbec zapotřebí?), Vyjmenuji jen některé z těch spisovatelů a básníků, jejichž nejlepší knihy tehdy nemohly být doma vydány. Alexandr Solženicyn, Viktor Někrasov, Alexandr Galič, Naum Koržavin, Vasilij Aksjonov, Josif Brodskij, Andrej Siňavský, Georgij Vladimov, Lidija Čukovská, Vladimír Kornilov, Jurij Dombrovskij, Alexandr Bek, Fazil Iskander... Seznam zdaleka není úplný, ale i tento poměrně krátký přehled dává jistou představu o rozsahu ztrát, které utrpěla naše kultura v době stagnace. Zařadit se do oficiální literatury bylo pro V. Vojnoviče o to těžší, že byl obdařen nevšedním satirickým nadáním.

Nepříjemnosti však začaly ještě dříve, než se toto nadání mohlo plně projevit. V krátké autobiografii, která byla uveřejněna v úvodu k jedné z jeho knih, vydaných na západě, Vojnovič vzpomíná, jak kritika (přijala) jeho první povídku "My žijeme zde", otištěnou v r. 1961 v časopisu Novyj mir.

"Našli se bdělí kritikové," říká V. Vojnovič, "kteří ve mně okamžitě odhalili zárodek záškodníka. Jeden z nich ve svém článku "Pravda epochy a pochybná objektivnost" už tehdy správně poznamenal, že ve svém díle zobrazuji přízemní a neradostnou skutečnost a že vůbec moje poetika zobrazení života, jaký je, nám není vlastní.

Protože jsem se i nadále snažil zobrazovat život "jaký je", nepříjemnosti nedaly na sebe dlouho čekat. Už v r. 1963 jeden z hlavních ideologů chruščovovského "tání" Leonid Iljičev odsoudil moji povídku "Chci být čestný", načež se v ústředních novinách (Izvěstija, Trud, Strojitělnaja gazeta) objevily vyprovokované pomlouvačné články pracovníků a hrdinů socialistické práce."

To však byly jen první vlaštovky.

Skutečné nepříjemnosti začaly poté, když se v časopise Grani bez vědomí a souhlasu autora objevil na jaře r. 1969 román "Život a neobyčejné dobrodružství vojáka Ivana Čonkina", který byl předtím znám ze samizdatu. Byl to tentýž román,

který nyní vydává Junost v třímilionovém nákladu, podle něhož chce natáčet film Eldar Rjazanov a jehož úryvky se co nevidět objeví na stránkách časopisů Horizont a Iskusstvo kino.

Zveřejnění kapitol románu v časopise Grani vyvolalo bouři protestu. Spisovatel byl vystaven pronásledování, které trvalo čtyři roky. "Případem" Vojnoviče se zabývali tajemníci Moskevské odbočky Svazu spisovatelů. Požadovali, aby "čestně a otevřeně" přiznal, že jeho dílo je "nejen protisovětské, ale také protilidové, pomlouvačné a vůbec je napsáno málem na objednávku CIA, "vzpomíná Vojnovič.

Toto zřeknutí se vlastního díla bylo požadováno nejen od Vojnoviče. Když ze stejného důvodu byla do sekretariátu pozvána Lidije Kornějevna Čukovská a jeden z tajemníků ji začal obviňovat, že její jméno a dílo využívají ke svým hnusným cílům nepřátelé, L. Čukovská mu řekla:

"Nevím, proč bych měla považovat za své nepřátele lidi, kteří mne tisknou, a vás, kteří mne pronásledujete, považovat za své přátele."

Po této potyčce nechali L. Čukovskou na pokoji, ale pod obrovským tlakem této hrůzné mašinerie se mnozí jiní spisovatelé museli zříci vydání svých knih v zahraničí.

Vojnovič byl nakonec také přinucen, aby se distancoval od časopisu Grani, které zveřejnily jeho "Čonkina". Později na to vzpomínal takto:

"Na podzim téhož roku jsem poslal do časopisu Grani protest, který mi dodnes vyčítají. Psát podobné protesty pod nátlakem moci je jistě velmi ponižující, ale kdybych byl v té době svobodným občanem, můj protest by byl mnohem ostřejší. Tato publikace mne vykolejila a byla na překážku dokončení románu... Text protestu se schvaloval a korigoval v sekretariátu Svazu spisovatelů a v ÚV KSSS a byl uveřejněn s dodatky, jejichž skutečným autorem je generál Iljin." (Bývalý generálporučík KGB V.N.Iljin byl jedním z tajemníků Moskevské spisovatelské organizace.)

Avšak "rozhodný protest" nepomohl. Vojnovič byl nadále pronásledován. Představitelé Svazu spisovatelů se domnívali, že vystoupení proti časopisu Grani je nedostatečné a že by bylo

zapotřebí, aby Vojnovič zvolil "vhodnou formu" k odsouzení svého nedůstojného chování a ideové škodlivosti svého románu.

"Protože ani jedna z možných forem se mi nezdála vhodná," vzpomíná Vojnovič, "přestali mne tisknout a zbavili mne obživy ještě na dva roky."

Celá záležitost skončila tím, že Vojnovič, který se patřičně rozehřál, sám předal časopisu Grani svoji povídku "Cestou vzájemného dopisování" (vyšla v 1. čísle časopisu Družba narodov).

Poté spolu se Sacharovem a Galičem napsal dopis na obranu Solženicyna a vzápětí nato poslal na západ pokračování "Čonkina". Tím začala jeho takzvaná disidentská životní dráha. Vyprávění o ní by vydalo na celou knihu, kterou možná Vojnovič ještě napíše. Tato etapa jeho života skončila tím, že 21.12.1980 (zvláštní ironií osudu právě v den narození (Stalina) odjel na pozvání Bavorské akademie věd do Mnichova. Vzápětí nato byl zbaven sovětského státního občanství.

X X X

Pane Brežněve,

zhodnotil jste mou činnost nezaslouženě vysoce. Nepodkopával jsem preztiž sovětského státu. Díky úsilí svých představitelů a Vašemu osobnímu přínosu sovětský stát žádnou preztiž nemá. Proto při troše spravedlnosti byste měl zbavit občanství sebe sama.

Vaše rozhodnutí berespektuji a nepovažuji je za více než za cár papíru. Právně je nezákonné a fakticky se na věci nic nezměnilo: byl jsem a do své smrti i dokonce po ní zůstanu ruským spisovatelem a občanem.

Jelikož jsem umírněný optimista, nepochybuji o tom, že v blízké budoucnosti budou zrušena všechna Vaše rozhodnutí, která zbavují naši vlast jejích kulturních hodnot. Můj optimismus však nicméně nedostačuje k tomu, abych se uvěřil v likvidaci deficitu papíru. Mí čtenáři budou nuceni odevzdávat po dvanácti kilogramech Vašich spisů, aby dostali poukázku na jednu

knihm o vojáku Čonkinovi.

Vladimír Vojnovič
17.7.1981
Mnichov

Nedávno psala Pravda o tom, jak byl z vlasti násilně vystěhován Alexandr Galič, kterého ze země vystrnadili právě ti lidé, které Galič demaskoval ve svých satirických písních. O Vojnovičovi je možno říci totéž. Proces exkomunikace pokračoval dlouho. Jednou z jeho etap bylo vylučování ze Svazu spisovatelů, které také neproběhlo naráz. Jedno mučivé zasedání se střídalo s dalším.

Nakonec mělo proběhnout závěrečné zasedání sekretariátu.

"Schůze se měla konat 20. května," vzpomíná Vojnovič. "Avšak několik dní předtím jsem onemocněl zápalem plic. Dvacátého ráno mi zatelefonoval Iljin:

- Přál bych si, abyste se dostavil na sekretariát. Musíme si promluvit. Nezapomínáme na to, že jste dobrý spisovatel, nechceme se s vámi rozloučit, protože nikdo si nežádá vaší krve. Určitě přijďte, velmi vás prosím.

To byly nové tóny, dřív se mnou tak nemluvil.

Řekl jsem:

- Před zasedáním se nám nepodaří setkat. Mám k tomu dva důvody. První je bezvýznamný: jsem nemocen...

- Výborně - radostně mne přerušil Iljin. V tom případě přeložíme zasedání.

- Není třeba ho překládat, řekl jsem. Nepřijdu ani tehdy, když se uzdravím. Mám totiž ještě jeden závažný důvod: nemáme spolu o čem mluvit.

Iljin však pokračoval v přemlouvání. Uskuteční se pohovor, ale nevyloučí mne. V krajním případě mi dají ještě jednu důtku.

- Vaše důtky neuznávám. Já sám vám dávám důtku.

- Velmi dobře, řekl Iljin. Jen přijďte. Vy nás zkritizujete a my vás taky zkritizujeme."

Nehledě na toto přemlouvání se Vojnovič na sekretariát

nedostavil. Ale myšlenka, která ho tehdy znenadání napadla - dát dětku představitelům Svazu spisovatelů - se mu zřejmě zamlouvala. Brzy ji uskutečnil v dopise svým bývalým kolegům, který nyní zveřejňujeme.

P.S. Právě jsem se dozvěděl, že Leningradská odbočka Svazu spisovatelů zrušila své rozhodnutí o vyloučení ze Svazu spisovatelů Jefima Grigorijeviče Etkina, který byl také přinucen opustit vlast a žije nyní v Paříži. Snad je už načase, aby i Moskevská odbočka revidovala své rozhodnutí o vyloučení V.N.Vojnoviče a jiných spisovatelů, pronásledovaných v době stagnace.

Sekretariátu Moskevské odbočky
Svazu spisovatelů RSFSR

Nepůjdu na vaše zasedání, protože bude probíhat za zavřenými dveřmi, aniž by se o něm dozvěděla veřejnost, to jest nelegálně a já se žádné nelegální činnosti nehodlám zúčastnit.

Nemáme o čem mluvit ani se o čem přít, protože já vyjadřuji svoje mínění a vy to, které vám poručí.

Sekretariát v jeho nynějším složení není demokraticky zvoleným orgánem, ale je vnucen Svazu spisovatelů jinými organizacemi. Ani celý sekretariát jako celek, ani jeho jednotliví členové nemohou být pro mne autoritou jak v tvůrčím, tak tím spíše v mravním směru. Jsou v něm dva nebo tři bývalí spisovatelé - a kdo jsou ostatní? Podívejte se jeden na druhého: vždyť vy sami nevíte, co píše ten, kdo sedí vedle vás nebo naproti vám. Mimochodem, o některých je známo, že nepíší vůbec nic.

Jsem ochoten opustit organizaci, která se za vašeho aktivního přičinění změnila ze Svazu spisovatelů ve svaz úředníků, kde obběžníky, napsané formou románů, her a poem se vydávají za literární vzory, o jejichž kvalitě se usuzuje podle postavení, které zaujímá autor.

Obránci vlasti a vlastenci! Nemyslíme, že vaše vlaste-

nectví přijde zemi pěkně draho? Vždyť někteří z vás dostávají za svá šedivá a nudná díla tolik, že stejnou sumu si nemohou vydělat ani všichni vámi opěvovaní rolníci v kolchozu dohromady.

Jste svaz "jánabráchystů". Jeden vykradl stranickou pokladnu, druhý prodal státní vilu, třetí si uložil spolkové peníze na soukromou knížku. Za dvanáct let svého členství ve Svazu si nepamatuji, že by jediný z vás byl za to vyloučen.

Avšak jakmile se někdo otevřeně a čestně ozve (a někdy prostě jen mlčí, když všichni ostatní hulákají) - pak okamžitě následují tresty. Sazba knihy, na které jsi pracoval několik let, je rozmetána, hra je zakázána, film podle tvého scénáře je ztažen z projekce. Pak následuje zcela prozaické zoufalství. Jsi bez peněz jeden rok, dva roky... Děláš dluhy, prodáváš všechno, co můžeš, až dojdeš k nejzazší mezi. Pak možná, jestliže jsi se opět nevhodně neozval - ti darují dvě stě či tři sta rublů z Litfondu, aby ti pak celý život mohli předhazovat, že ti pomáhali a ty zatím...

Není třeba mi pomáhat, nejsem žebrák. Mám čtenáře a diváky. Nebude-li stát mezi jimi a mnou, nebudu potřebovat vaši pomoc.

Nepřijdu na vaše tajné zasedání. Jsem připraven diskutovat s vámi na kterékoliv veřejném shromáždění spisovatelů anebo - chcete-li - na schůzi pracujících, jejichž jménem mne napadáte. Na rozdíl od většiny z vás jsem byl sám pracujícím. Když mi bylo jedenáct let, začal jsem svůj život pracujícího člověka jako pasák kolchozních telat. Oral jsem kolchozní pole, míchal jsem maltu na stavbě a stál jsem u stroje v závodě. Čtyři roky jsem sloužil jako voják v Rudé armádě. Zajímalo by mne, jak na veřejné schůzi budete přesvědčovat přítomné, že mají před sebou agenta imperialismu a zaprodance zahraničních rozvědek.

Vaší zbraní je lež. Pošpinili jste a vyhnali jste ze země jejího největšího občana. Myslíte si, že se vám nyní podaří zaujmout jeho místo. Mýlíte se! Není ve vaší moci přidělovat místa v ruské literatuře a ani jeden z vás se nemůže zařadit ani na konec řady jejích představitelů.

V. Vojnovič, 19.2.1974, Moskva

OGOŇOK č. 6, 7, 8 únor 1989

Alexandr M o s j a k i n

Prodej

Kapitola III. Byznys podle Stalina (OGOŇOK č. 8, str. 26-29)

Co se stalo? Proč poklady ruské kultury, nahromaděné mnohými generacemi sběratelů a mistrů a splacené krví a potem lidu, který se stal jejich vlastníkem, postihl tak smutný osud? Od oponentů jsem měl možnost slyšet mnohé důvody, ale leitmotivem byly odkazy na objektivní potíže a vnější okolnosti, které nás přinutily prodávat umělecká díla do zahraničí... Na "mrtvou ruku" imperialismu se odvolává i akademik B. Piotrovskij, který do popředí staví schema: nepřátelské obklíčení-ušlechtilé cíle-alternativa neexistuje. Bylo tomu však tak? Obraťme se k faktům.

...Je možno vysledovat tři základní období s nejvyšším objemem vývozu v letech 1928 - 1933 a tři skupiny vzájemně propojených aspektů: ekonomické, politické a ideologické. Je zřejmé, že myšlenka využití kulturních hodnot pro jiné než kulturní účely se objevila brzy po znárodnění soukromých uměleckých sbírek, když se v rukou organizací, které je spravovaly (VČK, Narkompros, Narkomfin), soustředila množství neevidovaných uměleckých děl, které byly stejně cizí jak jejich bývalým majitelům, tak lidu, což vzbuzovalo velké pokušení. A není náhodou, že ve chvíli, kdy vzešla hvězda expropriace, jsou "briliantoví kurýři" vysláni s tajným posláním ze Sovětského svazu, zadržováni v Rize a New Yorku. A na jaře 1922, když vrcholí kampaň vyvážení uměleckých předmětů a šperků z kostelů, muzeí a šlechtických sídel, L.D.Trockij napsal: "Konfiskace uměleckých předmětů z těchto budov má zvláštní úlohu, pro niž se nyní vede politická kampaň v různých směrech. Málokdo, dokonce i ten nejzoufalejší, si dokáže představit, jaké mnohostranné plody

může přinést tato operace.?

První obchodní transakce měly sporadický ráz a jejich průběh byl zcela zamlžen. Ale je spolehlivě zjištěno, že jedním z center obchodu uměleckými předměty byl Revel (nyní Tallin). Ze všech konců Ruska sem plynuly starožitnosti, brilianty, platina a zlato buď legálně nebo podloudně, aby zde byly vyměněny za potraviny nebo jiné zboží. Cesty vývozu byly velmi různorodé. Je například známo, že v r. 1923 vyvezla antikvární předměty do Stockholmu - stejně jako zásilku briliantů do obchodů v Antverpách a Amsterodamu, jak se domnívám, - sovětská obchodní delegace.

Je to příznačný fakt. Vždyť právě obchodní zastupitelství, která měla od r. 1925 výlučné právo na vedení exportně-importních transakcí, měla v této záležitosti sehrát klíčovou roli. Přes sovětské zastupitelství v Berlíně byly organizovány "německé aukční výprodeje" a o kulturní činnosti" Amtorgu v USA (vedl je P. Bogdanov ve spolupráci se Saulem Bronem a Borisem Skvirským, který byl vedoucím sovětské informační kanceláře ce Washingtonu) je možno psát detektivní romány. Byl by to námět pro detektivky v nejčistším provedení: s tajnými agenty, tajnými bankovními účty, přepravními kanály a úkryty pro přechovávání zboží (jedním z největším úkrytů byly sklepy Domu knihy na Něvském prospektu) atd. Zkrátka a dobře: byly vytvořeny rozvětvené tepny, kterými byly do světa transportovány naše cenné předměty. Srdcem a mozkem tohoto systému byl Lidový komisariát zahraničního obchodu, který v r. 1926 vedl Anastas Mikojan. A když se pod jeho střechou uhnízdilo Všesvazové sdružení "Antikvariát", začala pracovat gigantické čerpadlo, přečerpávající naše kulturní poklady do zahraničí.

****

Zemi se nedostávaly valuty na nákup techniky, o čemž se hovořilo na XIII, XIV a XV sjezdech strany. Co však bránilo rozvoji exportu? Mnozí všechno svádějí na ekonomickou blokádu. Není to však tak jednoduché. Už v r. 1922 jsme dostávali velké úvěry od Mezinárodní družstevní aliance, od soukromých bank a na vládní úrovni. Jistěže byly i obtíže a došlo i

k blokádě. Ale obtíže často spočívaly v nás samotných... Přitom jsme však dokázali využít lačnosti a vzájemné konkurence kapitalistů, takže jsme úspěšně trhali řetězy blokád. Například po známém ultimátu Velké Británie SSSR obdržel úvěry v Rakousku na 100 milionů šilinků, v Norsku na 4 miliony korun a od července 1926 začal nakupovat na úvěr 300 milionů marek, garantovaných vládou Německa. Takže podstata potíží nespočívá v blokádě, ale v těch procesech, které tehdy probíhaly ve společnosti a promítaly se tudíž i na mezinárodní arénu a které se odrazily na stavu naší ekonomiky a zahraničního obchodu. Jsou nyní dobře známé díky článkům, kde se hovoří o chybách při industrializaci a kolektivizaci ve 20. a 30. letech, takže se budu věnovat otázkám, kterých se naši publicisté dosud nedotkli.

V našich učebnicích dějin je možno najít triviální frázi, že římský papež, který "rozšiřoval lživé tvrzení o pronásledování věřících v SSSR" vyzval ke "křížovému pochodu". Sovětský svaz prý využívá nucené práce, která mu umožňuje nabízet na světovém trhu zboží za ceny, které jsou nižší než jejich vlastní náklady, čímž se snaží dezorganizovat hospodářství kapitalistických zemí... Tato kampaň byla předem připravena a prováděly ji reakční kruhy řady zemí se záměrem, aby na SSSR byla svalena odpovědnost za těžké důsledky světové hospodářské krize. Nechci se přít s autory této koncepce. Už jen samotné popírání toho, že za stalinismu byla víra pronásledována a že neexistovala nucená práce, by zpochybnilo mé tvrzení. Avšak export za extrémně nízké ceny byl umožněn tím, že existoval GULAG, který vyráběl třetinu našeho exportu (dřevo a dřevařské výrobky, přírodní suroviny, polotovary) a vlastní náklady tohoto zboží zahrnovaly jen výdaje za materiálové zdroje a nikoliv mzdu, kterou vězňové nedostávali. To umožňovalo snižovat ceny a zvyšovat konkurenční schopnost exportních výrobků.

Role GULAGu v ekonomickém stalinském systému není dosud prostudována, přitom však byla značná. GULAG řešil řadu strategických úloh: podstatně snižoval počet volných pracovních sil a tedy i objem peněz v oběhu, takže snižoval hlad po zbo-

ží, zabraňoval inflaci a dovoloval "bezbolestně" snižovat ceny, zvyšovat platy a zrušit lístkový systém; vyráběl ohromné množství lacinych výrobků pro vnitřní potřeby a hlavně na export, čímž zvyšoval efektivitu ekonomiky a možnost nahromadění valutových rezerv; sloužil obraně a desítek věznic vytvořil bezplatný systém pracovišť, kde se zpracovávaly vědecko-inženýrské projekty. Pomocí dozorčích a trestních orgánů zastrašoval lidi, paralyzoval jejich vůli a znemožňoval, aby projevovali svou nespokojenost. A konečně z toho důvodu, aby nevznikaly pochybnosti o správnosti kurzu, byla rozvinuta kampaň, oslavující "otce národa" a byla propracována teorie o "obklopení nepřáteli" - vnějšími i vnitřními, na něž se jako na obětní beránky svalovaly všechny hříchy.

V lednu 1933, když lidi kosil hlad jako mor, Stalin na společném plénu ÚV a ÚRK VKS(b) krasořečnil o nevídaném vzestupu našeho zemědělství a v březnu téhož roku na základě rozhodnutí kolegia OGPU bylo bez soudu zastřeleno 35 vedoucích pracovníků Narkomzemu za "diverzní činnost" a "využívání služebního postavení pro vytváření hladu v zemi". Tak tomu bylo vždy. Ekonomický debakl vždy vyvolal rouhačskou demagogii; ta vytvářela atmosféru podezřívavosti a strachu, z níž NKVD sbíral zlověstnou úrodu do žernovů GULAGU. GULAG tak pomáhal udržovat ekonomiku v chodu. Byl ďábelským úskokem a andělem ochráncem stalinského režimu, protože byl nejen zosobněním nejhrubší zvůle, ale zároveň přispíval k pružnosti tuhého ekonomického systému, umožňoval manévrování a plnil úlohu pojistného ventilu v parním kotli.

Ekonomické procesy konce 20. let - "reforma cen", sklouzávání do kolejí direktivně nátlakových metod, zabírání hospodářských přebytků a GULAG - vytvářely obvlášť příhodnou situaci pro Markomvněštorg. Dostal k dispozici "laciné" obilí, odebrané zemědělcům a obrovské množství mimořádně levného zboží, vyrobeného "otroky" GULAGU. Zbývalo jen využít dárku. A ten byl využit...

Zpočátku šlo vše hladce. Avšak když nad Západem zahřměl hrom "velké krize", chování SSSR na světovém trhu bylo chápáno jako rána pod pás a reakce byla ohlušující. Už koncem r. 1929

skupina francouzských podniků a firem, zabývajících se obchodem s SSSR, vytvořila "konzultační výbor" pro regulování obchodu s SSSR... a na jaře r. 1930 byl sovětsko-francouzský obchod v těžkém stavu.

Rovněž Anglii zachvátila vlna ostrých protestů proti exportu sovětského dřeva a dřevařských výrobků. Anglická vláda dokonce žádala, aby byly zkoumány pracovní podmínky na našich lesních a dřevařských závodech, kde měl GULAC své domovské právo. Začal otevřený nátlak monopolů USA, Anglie a Holandska proti exportu sovětské nafty a známý anglo-holandský naftový magnát Deterding se kvůli tomu schválně rozjel do Ameriky. Americký ministr financí spolu se svým francouzským kolegou naopak vykonali konzultační cesty po Evropě za tím účelem, aby proti SSSR byly přijaty obchodní sankce a v červnu 1930 v USA vstoupil v platnost zákon Howley-Smoota, který diskriminoval sovětský obchod.

Americký příklad napodobila Francie, když vydala dekret o omezení importu dříví, lnu, obilí, cukru, melasy, lepidla, želatiny a masných výrobků. Bylo však zajímavé, že na naftu, která byla největší obchodní položkou, se dekret nevztahoval. K bojkotu se přidaly vlády Jugoslávie, Maďarska, Rumunska, Belgie a jiných zemí, takže vzplála obchodní válka. Do podzimu 1930 se situace natolik zostřila, že Rada lidových komisařů 20. října vydala usnesení o ekonomických stycích se zeměmi, které vydaly omezení pro obchod s SSSR a Mikojan byl sesazen z místa lidového komisaře obchodu.

Výsledky této akce byly žalostné: prudce se snížil objem vývozu, čímž byl zasazen úder industrializaci; vážně byly podkopány vztahy k obchodním partnerům SSSR (s výjimkou Německa, které bylo krajně zainteresováno v sovětských zakázkách a v rozšíření exportu do SSSR, takže se zdržovalo projevu); na Západě byly vyprovokovány protisovětské nálady a v předvečer jednání o problémech kolektivní bezpečnosti - především o paktu o neútočení mezi SSSR a Francií - se prudce zostřily politické vztahy a mezinárodní prestiž SSSR. Teprve uprostřed 30. let díky úsilí sovětské diplomacie se ve světě podařilo napravit hříchy obchodních složek. V důsledku toho se natolik

zkomplikovalo naše valutové hospodářství, že jsme byli nuceni - nehledě na otevření nalezišť zlata na Kolymě a na německý úvěr, který činil 300 miliónů marek a který jsme obdrželi v dubnu roku 1931 - zvyšovat export potravin, obilí a uměleckých děl.

Už v r. 1929, když se nad kapitalistickými zeměmi nahromadila mračna ekonomické krize, byl americký trh zaplaven levným sovětským zbožím - azbestem, manganem, stavebním dřívím, zápalkami. Američtí podnikatelé s jejich ekonomickým myšlením nepochopili, v čem to vězí. Ale v roce 1930, když tento vývoz dosáhl třetiny objemu sovětského zahraničního obchodu, státní department a podnikatelé začali svorně tvrdit, že dříví a výrobky ze dřeva, které jsou do USA dodávány ze nepravděpodobně nízké ceny, není nic jiného než produkce vězňů z táborů u Bílého moře a na Sibiři a že je třeba uvrhnout na ně embargo, protože podrývají stabilitu amerického trhu. 19. května 1930 Andrew Mellon jako ministr financí shledal, že americký průmysl, vyrábějící zápalky, "je pod hrozbou bankrotu v důsledku importu zápalek ze Sovětského svazu, protože tyto výrobky se prodávají pod cenu" a souhlasil uvalit na jejich dovoz embargo. Přesto přese všechno se jeho postoj brzy změnil a Mellon se stal otevřeným propagátorem rozvoje sovětsko-amerického obchodu, což vyvolalo všeobecný údiv.

Když o měsíc později pod tlakem velkého kapitálu přece jen byl přijat tarifový zákon Howley-Smoota, Mellon zakázal import jen těch sovětských výrobků, k jejichž výrobě se používá znevolněné práce. Protože dokázat tento fakt bylo velmi těžké, dovoz sovětského levného zboží do Ameriky pokračoval. Mnozí obchodníci a oficiální osoby v administrativní správě naléhali na mnohem širší omezení a Mellonovo rozhodnutí označovali za "bezvýznamné a opožděné." V srpnu téhož roku pod nátlakem podnikatelů a prezidenta Hoovera Mellon odjíždí do Evropy, aby organizoval obchodní blokádu SSSR, avšak výsledky jeho cesty byly mizivé, což vyvolalo pobouření v kongresu a v podnikatelských kruzích. V únoru 1931 Mellon dovolil import levného sovětského manganu, které potřebovaly jeho hliníkárny a ocelárny. Souvislostí neušly Oddieovi, senátorovi

státu Nevada, který obvinil Mellona z protekcionismu a v kongrese požádal o přešetření záležitosti, což v období ekonomické krize hrozilo Mellonovi krachem jeho kariéry. Aby si zachránil postavení, v dubnu uvalil krátkodobé embargo na import sovětského azbestu. Nehledě na to však v roce 1931 objem sovětsko-amerického obchodu dosáhl nejvyššího bodu.

Na svůj postoj a chyby, kterých se dopustil, Mellon tvrdě doplatil. Konzervativní křídlo kongresu, vlivní průmyslníci a vůdčí postavy Americké legie požadovaly jeho odstoupení, přičemž ho obviňovaly v tom, že svou činností napomáhal "vzniku a rozvíjení ekonomické deprese". V únoru 1932 skončila kariéra muže, který ve své funkci ministra financí přežil tři americké prezidenty.

Sněmovna kongresu pak vytvořila komisi pro "vyšetřování činnosti SSSR" v čele s O. Fischem, která konstatovala, že zdrojem mimořádně levného sovětského exportu do USA je "využívání nucené práce ve stalinských táborech" a požadovala, aby byl uzavřen Amtorg, aby ze země byli vypovězeni sovětští představitelé, aby na dovoz manganu z SSSR bylo uvaleno embargo a aby byly zavedeny nové imigrační zákony, které by zakazovaly všem cizím komunistům vstup do USA. V r. 1932 se objem sovětsko-amerického obchodu snížil osmkrát a bylo zapotřebí vynaložit mnoho úsilí, aby se opět rozvinul.

Ptáte se , jak s tím souvisí vývoz obrazů? Posuďte sami. V r. 1930 se v USA a SSSR začala souběžná tajná jednání: v Leningradu vedoucí představitel antikvární firmy Nowdler and company Charles Henshel projednával s vedením Antikvariátu (a tedy i Narkomvněštorgu) podmínky získání 25 obrazů z Ermitáže a ve Washingtonu na příkaz Henshela a s vědomím Antikvariátu vedl podobná jednání Carmen Messmo a Andrew Mellonem. Koncem dubna bylo dosaženo dohody za velmi průhledných podmínek a Mellon okamžitě získal za 115 000 funtů šterlinků "Portrét mladého muže" Franse Halse a "Polského hejtmana" i "Dívku s metlou" Rembrantа. Od té doby byla Mellonova sbírka pravidelně doplňována v zarážející spojitosti s politickou situací. Byla to hra, ve které obě strany hájily svůj zájem.

První závdavek, který Henshel vyzvedl z transatlantické dopravní

lodi "Olympik" a dodal do New Yorku, se Mellonovi zřejmě čímsi znelíbil, takže 19. května schválil embargo na dovoz sovětských zápalek. Avšak jakmile to udělal, byl jeho laskavé pozornosti předložen portrét Rubensovy ženy Isabelly a 27. května za něj Mellon převedl z konta Nowdler and company 46 000 funtů šterlinků. Dne 4. června, několik dní před přijetím tarifového zákona Howley-Smoota Mellon obdržel "Zvěstování" Jana van Eycka, které přivezl do Berlína Nikolaj Iljin, ředitel Antikvariátu a Mikojanův pověřenec, aby ho osobně předal Henshelovi.

Od července do listopadu, v době Mellonovy cesty po Evropě a s tím spojených záležitostí, z břehů Nevy do washingtonské Mellonovy vily putovala Rembrandtova "Žena s karafiátem" a také jeho "Turek", portréty lorda Filipa Wartona a Zuzany Fourmen s dcerou i "Portrét Vlámky" van Dycka. A konečně od ledna do dubna 1931, když osud Mellona i sovětského exportu visel na vlásku, nastalo období vývozu nejcennějších děl. Mellonova vila byla vyzdobena obrazy Rafaela a Tiziana, Botticelliho a Perugino, Rembrandta a Velasqueze spolu s plátny Veronese, Halse, van Dycka a Chardina. Mellon se vzdal a pevně uchopil kormidlo sovětsko-amerického obchodu do svých rukou, přičemž odrážel "nedůstojná" obvinění. Svou kolekci obrazů však držel v tajnosti, což snad není třeba vysvětlovat. Když se pak utajené stalo zjevným, Mellon pro záchranu své reputace nemohl udělat nic jiného, než s krvácejícím srdcem darovat své poklady americkému lidu.

Předvídám námitky: vždyť je vše v pořádku, neboť cíl světí prostředky a vše bylo podnikáno v zájmu industrializace. Avšak do konce dvacátých let se sovětsko-americký obchod úspěšně rozvíjel a o omezení sovětského importu z USA, který Američané potřebovali jako sůl, vůbec nebyla řeč. Komplikace začaly teprve tehdy, když Narkomvněštorg se hazardérsky pustil do dobrodružství s dumpingovým vývozem, který v době krize znamenal pro Američany ránu pod pás, takže rozbouřil protisovětské vášně a jako bumerang dopadl zpět na náš obchod a na naše muzea.

Aby vše bylo jaksepatří vysvětleno, uvedu ještě úryvek z důvěrného dopisu, který osobní pověřenec Henshela - Davie -

odeslal v březnu 1930 svému patronovi z SSSR. Když hovořil o obtížích, se kterými se setkává, když bojuje s konkurenty, Davie píše: "Požádám svého přítele, aby mi dal vizitku pro ředitele Ermitáže, který mi ukáže všechno, abych si mohl učinit co nejlepší představu... Prostřednictvím svého přítele mohu obdržet kterýkoli obraz, který si budu přát, když mu prostě dám menší částku za zprostředkování, snad asi 10 nebo jen 5 procent." Jak vidíte, vše bylo velmi jednoduché. Stačilo dát jisté malé procento za zprostředkování a Nowdler and company mohla obdržet vše, co by si přála. Kdo byla ta vysoce postavená osoba, která měla seznámit Davieho s ředitelem Ermitáže, není dosud známo. Avšak jesné je jedno: jednalo se o úplatek. Byla to natolik závažná otázka, že po obdržení dopisu Henshel okamžitě přijel do Leningradu. Návštěva na něj učinila tísnivý dojem. Podle jeho slov musel celé hodiny vysedávat v hotelu Astoria, protože neznal rusky, a v besedách s "přáteli" zkonzumoval neuvěřitelné množství vodky a kaviáru. Je-li možno soudit podle jeho vyprávění, pak ho prostě opíjeli. Jak je to prosté! Jedněm dávali úplatky, druhé hostili vodkou a v atmosféře naprostého vzájemného porozumění a shody názorů rozprodávali Ermitáž ve jménu "svatých cílů" industrializace...

Pro dokreslení dodávám, že v tu dobu, kdy kvůli hazardním krokům Vněštorgu se vážně zhoršily možnosti obdržení zahraničních půjček, mnozí významní bankéři najednou získávali vynikající sbírky ruského klenotnického umění a církevních starožitností. Připomeňme jen sbírky rodiny Morganů, Rockefellerů, Rothschildů a také barona Tissena-Bornemise staršího, který měl významné styky s podnikatelskými a aristokratickými kruhy celé Evropy.

Když hovoříme o dumpingovém exportu, chtěl bych se dotknout ještě jednoho aspektu tohoto rozprodávání kulturních hodnot - a totiž aspektu politického. Jde o rozsáhlé téma, o kterém je nutno mluvit zvlášť. Připomenu jen některá fakta.

Rok 1920. Válka s bílým Polskem. Začali jsme ji sice jako akci na odražení agresora, ale brzy jsme ji změnili na válku třídní: předvoj mezinárodního imperialismu válčil proti

"vlasti všech pracujících na světě". Rudé armádě byly uloženy třídní úkoly: svrhnout vládu buržoazie a statkářů v Německu a Polsku a ustavit tam sovětskou vládu. Rozkaz, vydaný maršálem Tuchačevským z iniciativy předsedy Revoluční vojenské rady republiky Trockého hlásal: "... na bodácích přineseme pracujícímu lidstvu štěstí a mír. Vpřed! Na Západ! Na Varšavu! Na Berlín!"

Jak ukázaly události, byla to akce, odtržená od politické reality ve světě. Poláci neviděli v bodácích Rudé armády symbol třídního osvobození, ale národní proby, takže se semkli kolem vlády Pilsudského a za ohromné vojenské a finanční pomoci zemí Antanty odrazili pod Varšavou oddíly 1. jezdecké armády. V důsledku toho jsme museli navrhnout Polsku mír, který byl výhodný pro ně a nebyl výhodný pro nás, mír s významnými ústupky z naší strany. Podle Rižské mírové smlouvy mezi RSFSR, USSR a Polskem jsme museli Polsku podstoupit některá umělecká díla, například asi sto soch z Letního sadu v Petrohradu.

Podzim 1922. Berlín. "První ruská umělecká výstava" v galerii van Dimena byla propletencem umění, obchodu a politiky. Složitosti s organizací a výběrem prací i schodek v příjmech prý - podle slov Lunačarského - ospravedlnil velký propagandistický efekt. Tato výstava stejně jako Janovská konference symbolizovala politické sblížení sovětského Ruska a Německa, ale i protržení blokády západních zemí. Ve 20. letech se v Německu konala řada výstav moderního ruského umění s politicko-propagandistickým zaměřením. Organizoval je Narkompros, Narkomindel, německé oficiální úřady a také ruští umělci, žijící v zahraničí, především Vasilij Kandinský. Vlna podobných výstav proběhla také Amerikou. Organizoval je Christian Brinton, "Americká společnost pro kulturní styky s Ruskem" a VOKS. Aktivně se jich účastnili ruští umělci, kteří žili v zahraničí, především Nikolaj Rerich.

Všechny tyto výstavy sledovaly nejen cíle umělecké a obchodní, ale také politické. V očích světové veřejnosti vytvářely kladný obraz o SSSR a napomáhaly navázání obchodních a politických spojení na nediplomatické úrovni. Hrály přibližně

tutéž roli jako nyní "lidová diplomacie". Avšak nejen to.

Velké výstavy v Americe zpravidla doprovázela kampaň pro navázání diplomatických styků s SSSR. Jednou z nich byla kampaň na počátku r. 1924, která předcházela "Ruské umělecké výstavě" v New Yorku, kterou přivezl Grabar. Jejími iniciátory byl bývalý představitel Americké mise Červeného kříže v Rusku Raymond Robins a senátor William Borah, kteří v osobních besedách s prezidentem Cooligem a státním tajemníkem Hagsem přesvědčovali oba státníky, aby uznali SSSR. Tuto kampaň podporovala skupina osob z nejbližšího okolí průmyslníka Hammera a řada zainteresovaných sběratelů a podnikatelů, financujících výstavu.

Rok 1927. Po přerušení diplomatických styků s Anglií se prudce zhoršily naše vztahy s Čínou a Polskem. V Polsku byl zavražděn sovětský představitel Vojkov a tím měl být vyprovokován sovětsko-polský konflikt. Ale válka nezačala. Obě strany projevily zdrženlivost a podnikly řadu kroků pro mírové urovnání konfliktu. V rámci těchto opatření byly Polsku navráceny umělecké památky, které ddtud byly vyvezeny před revolucí. Byla navrácena i národní polská relikvie - korunovační meč polských králů - legendární "Ščerbec", který se nyní nachází ve Wawelu v Krakově...

Dva roky nato obdržela dar řecká vláda. Jednalo se o ostatky s náhrobkem poslední představitelky "modré krve" z rodu Paleologů, které byly vyzvednuty z Petropavlovského chrámu v Leningradě.

Roky 1932-1933. Po odstoupení Mellona a zprávy Fishovy komise se sovětsko-americké vztahy ocitly v krizi. SSSR zadal objednávky Německu, Anglii a Itálii, což USA nesly jako úder zasazený zájmům velkých zaoceánských podnikatelů, zainteresovaných na odbytových možnostech. Obchodní komora USA zveřejnila v červnu 1932 memorandum, ve kterém navrhovala, aby byly normalizovány obchodní vztahy s SSSR. Podobný požadavek vneslo 200 průmyslových a bankovních podnikatelů Americko-ruské obchodní komory. Avšak administrace a většina členů kongresu byla proti. Ozdravění situace a uvedení sovětsko-amerických vztahů do normálních kolejí bylo umožněno teprve po výměně prezidenta a

po velké vysvětlovací kampani. Velkou zásluhu na tom měla rodina Hammerů.

Jak už jsem řekl, podmínky velké intrikánské tranakce "tužky - brilianty" nejsou dosud známé. Je však nesporné, že po návratu z SSSR do USA Armand Hammer rozvinul velmi aktivní činnost, zaměřenou na to, aby politické a obchodní kruhy USA navázaly kontakty s SSSR. Hammerův advokát Henry Hollis měl rozsáhlé styky s nejbližším okolím Franklina Roosevelta a Hammer se rozhodl toho využít.

Dne 28. července 1932 sdělil Hollisovi, že má v úmyslu morálně i finančně podpořit Roosevelta v jeho předvolební kampani. Hollis okamžitě napsal doporučující dopis Rooseveltovu poradci Luisovi How, ve kterém ho přesvědčoval, že se "neobejdeme bez podpory takových lidí, jako doktor Hammer a jeho přátelé". Za prvé se jednalo o peníze. Za druhé šlo o to, že Hammer vlastnil vinařské a palírenské závody ve Francii (a jedním z hlavních bodů Rooseveltova programu bylo zrušení prohibice v USA) a konečně - "Hammer je vážen v Rusku a má výborné vztahy k jeho nynější vládě, což je zvlášť cenné." Tentýž den Hammer napsal osobní dopis Rooseveltovi, ve kterém mu nabídl své služby a přesvědčoval ho, že v případě, bude-li zvolen prezidentem, bude muset oficiálně uznat SSSR.

Od té doby mezi Rooseveltem a Hammerem byly navázány velmi srdečné vztahy, i když jejich známost trvala již rok a datovala se od výstavy v Paříži. Den předtím už se konala významná Rooseveltova beseda s moskevským dopisovatelem New-York Times W. Durantí, podle něhož Roosevelt projevil všestranný zájem a hluboké vědomosti o SSSR. O tomto setkání se sice zmiňují naše historické studie, ale nikde není zmínka o tom, že Walter Durantí byl blízkým Hammerovým přítelem a právě on napsal předmluvu k Hammerově knize "Hledání pokladů Romanovců".

Když Hammer vsadil na Roosevelta, začal nepodbízivě a šikovně zpracovávat opory americké společnosti. Rozdával zkušenosti, radil, přesvědčoval a... daroval nebo prodával za dostupnou cenu díla ruských umělců, které dostával z Amtorgu spolu s dubovými bečkami pro whisky a koňak. Houževnatost úsilí a hmotné pobídky přinesly své ovoce. Led vzájemné nedůvěry

začal tát. Na jaře r. 1933 plukovník Robins vykonal cestu do Moskvy, kde v besedě se Stalinem a národním komisařem zahraničních věcí Litvinovem sondoval půdu pro navázání diplomatických vztahů, takže koncem listopadu byly opravdu navázány. V souvislosti s touto událostí v Oválném sálu Bílého domu Hammer za přítomnosti Litvinova daroval prezidentu Rooseveltovi "symbolický dar" - kolekci carských klenotů, mezi nimiž byl i model řeky Volhy ze zlata, platiny, briliantů a stříbra, který byl vyroben v r. 1913 v dílně Karla Faberge...

A ještě jeden významný detail: rozprodej klenotů se prováděl prostřednictvím Viktora Hammera, který vlastnil rodinnou galerii a starožitnický obchod "Ermitáž" v New Yorku. Právě v té době se jeho syn nalézal v Moskvě coby rukojmí a Hammer se s ním mohl opět setkat teprve po smrti Stalina...

Rok 1937: Joseph Davis v Moskvě nashromáždil uměleckou sbírku a v tomtéž roce byla 4. srpna v Moskvě podepsána obchodní dohoda, podle níž USA poskytnou SSSR "neomezené možnosti, nevázané na žádné podmínky jako nejvíce sympatizujícímu národu" a Davis nemálo napomáhal jejímu uzavření. Avšak to není pointa příběhu. Vždyť amerického velvyslance ozlatili za to, že prováděl Rooseveltovu politickou linii, směřující ke sblížení s SSSR, která předurčila novou obchodní smlouvu. V čem je tedy problém? Je především v tom, že rok 1937 je rokem nejurputnějšímježovštiny, která osudně podkopala důvěru k SSSR a mohla mít vliv na Rooseveltův vztah k nám, což nebylo žádoucí. Molotov proto obdarovával Davise i jeho manželku a očekával, že do USA bude podávat jen vhodné informace. Bylo to dokonce tak průhledné, že to vyvolalo diplomatickou demarši anglického velvyslance lorda Chilstona, který nedostal nic.

Dary se štědře sypaly na hlavy mnohých zahraničních vyslanců v závislosti na situaci, důležitosti osob a jimi prosazované linie. Připomeňme si například švédské vyslance nebo Harrimana, který byl nejen průmyslníkem a vyslancem, ale i poradcem prezidenta pro otázky průmyslu a financí.

To vše svědčí o tom, že Stalin a jeho pomahači považovali kulturní hodnoty za politickou zbraň. A ještě jeden zajímavý fakt. V r. 1929 v rozhovoru s Hammerem, který žasl nad

absurdním rozprodáváním vzácných děl, Mikojan se mnohovýznamně podřekl: "Zatím si berte obrazy - co na tom. Nic proti tomu nenamítáme, vždyť je dostáváte jen na čas. Až uděláme revoluci ve vaší zemi, vezmeme si je nazpět." (?!)

Nevím, zda se smát či plakat, avšak v hlavách našich "vůdců", kteří se veřejně nechali vodit za nos, se zřejmě uhnízdila myšlenka, že jde jen o dočasnou oběť, která se stokrát vrátí nazpět v nejbližších letech.

Tak například na aukci v Lipsku v květnu 1930 byl prodán Rembrandtův obraz "Kristus, léčící nemocného" za 4600 dolarů a když o měsíc dříve byl v Americe vydražen majetek domu Nikolaje Reicha (bylo v něm na 300 obrazů různých evropských škol), nejdražší obraz - "Svatá rodička a svatá Anna" od El Greca - stál pouze 9500 dolarů, přičemž cena většiny děl byla udána jen trojmístnými čísly...

Takovou láci svět umění ještě nezažil. Za krátkou dobu jsme dali na trh tolik obrazů, že jsme fantasticky snížili jejich ceny. Byl to náš absolutní rekord a absolutní hloupost, z čehož mnozí cizinci vytěžili pohádkové bohatství. Jestliže však zítra měla vypuknout revoluce i "u nich", pak pozítřku se musí všechno vrátit a není čeho litovat...

Buďte sami: za období od r. 1928 do 1932 činil objem importu do SSSR 3,5 miliardy rublů, z nichž asi miliarda připadala na stroje a zařízení. Zahraniční obchod vykazoval pasivum 465,5 milionů amerických dolarů a "kulturní export" příliš nepřekročil 18 milionů rublů. Bylo tím možno řešit problémy industrializace? Bylo tím možno zalepit díru půlmiliardového obchodního deficitu? Jistěže ne. Tak proč tedy se toto všechno podnikalo? Pro několik procent v rozpočtu? Tomu se nedá zcela věřit. Jiná věc je - perspektiva světové revoluce a to, co stálo za ní.

Když hovoříme o stalinském období, vždy demaskujeme pouze vnitřní stalinskou politiku, ale zahraniční politiku líčíme výlučně v růžových barvách. Avšak jestliže 30. let řídil zemi tyran, který má na svědomí spousty nestvůrných zločinů, pak ani v zahraniční politice nemůže být vtělený andělem! Musíme poctivě analyzovat naši (anebo přesněji jeho)

zahraniční politiku těch let a odhalit její chyby a vady, které roku 1941 vedly ke katastrofě. Je třeba objasnit, jaký vliv na světový vývoj měly tragické chyby naší historie a osobní Stalinovy plány a nezaštiťovat se pojmy "socialismus", "leninská politika", "sovětský stát", protože zde nejsou na místě. V tomto sovětském státě totiž existovaly skupiny lidí, kteří měli moc a kteří prováděli svou politiku a v tomto klubku bylo možno rozpoznat i "Stalinovu linii", která neměla nic společného ani se socialismem, ani s leninskou politikou.

Tato dvojí tvář rodila nedůvěru k SSSR, což se projevilo tehdy, když po nástupu fašismu bylo třeba organizovat systém kolektivní bezpečnosti v Evropě.

A co ježovština a procesy 30. let? Všechno jsme svalovali na Anglii, Francii a Beneše. Ale jak je možno opírat se o takového politického a vojenského spojence, v jehož zemi vládne tyranie, jehož političtí představitelé jeden po druhém sami sebe veřejně označují za "německo-japonské špiony" a jehož armádní velitelé jsou důsledně likvidováni? My bychom se spolehli? K akcím, které podrývaly důvěru Západu k nám patřilo také pronásledování za náboženské přesvědčení, barbarské ničení kulturních památek a hloupé rozprodávání klenotů z pokladnice národa.

To vše vytvořilo negativní obraz o sovětské společnosti a ničilo všechno dobré, co bylo zaseto do vědomí lidí v prvních letech po revoluci.

Nemalý význam pro rozprodávání uměleckých děl měly i vulgárně-sociologické představy o tom, které umělecké dílo je dobré a které špatné, co lid potřebuje a co je mu "cizí" anebo co je pro něj "ideologicky škodlivé". Tyto chybné představy přitom měl nejen Stalin a jeho okolí, ale i mnozí kulturní činitelé. Rozšířena byla teorie, že kulturní hodnoty není třeba shromažďovat, uchovávat a opatrovat, ale stačí je jenom výběrově a informativně předvádět - a zbytek pak už vůbec není na nic. Friče vypracoval celou koncepci primátu ekonomiky nad kulturou, z níž zcela zřetelně vyplývalo, že ve jménu řešení ekonomických problémů je možno bezbolestně obětovat duchovní sféru. A tato sféra tedy byla přinášena v oběť...

Vždyť se přece prodávalo "romanovské harampádí", majetek aristokracie a církve a také současné umění... avšak například umění ruských realistů 19. století zůstalo nedotčeno. Věci zašly tak daleko, že v Petropavlovském chrámu v Leningradě byly otevírány hrobky členů carské rodiny a do prodeje se dávaly klenoty, které byly vyzvednuty z hrobů.

.....

Jestliže pomineme omezený rozprodej kulturních hodnot na počátku 20. let, vyvolaný nejtěžšími následky občanské války a odevzdání polských pokladů Polsku, pak všechno ostatní nelze obhájit, ani ospravedlnit.

Každá země mívá obtížné období, kdy není možno se vyhnout obětem. Avšak jsou oběti nezbytné a oběti nesmyslné. Těžké ztráty, které jsme utrpěli, patří k obětem nesmyslným, protože nejsou důsledkem objektivních příčin, ale ekonomické negramotnosti a zločinných praktik, hulvátské nekulturnosti, komunistické nafoukanosti a nekonečné tuposti, které v žádném případě nelze přiodít tak, aby získaly podobu slušnosti a objektivnosti.

.....

Od těch dob už uběhlo půl století. Očití svědkové odešli na věčnost a nic už nepřipomíná halas kolem aukcí. Svět se dost vynadivil a zase uklidnil. Jen my stále mlčíme a hrajeme si na zachovávání tajemství. Jakoby se to vše nebylo stalo, jakoby se nerozkutálely neznámo kam poklady Romanovců, jakoby nezmizela plátna z Ermitáže, jakoby nevzala zasvé překrásná výzdoba petrohradských paláců a zařízení tisíců venkovských sídel a kostelů.

.....

Není už načase přestat tabuizovat tuto starou historii, která se nám přihodila před 50. lety? Myslím, že je to nezbytné - a to z několika důvodů.

Za prvé - lidé musí znát pravdu, ať je jakkoli nepříjemná.

Za druhé - bez znalosti historie prodeje uměleckých památek si není možno učinit ucelenou představu o sovětsko-ame-

rických a sovětsko-západoevropských hospodářských, politických a kulturních kontaktech v období mezi dvěma válkami. Do těchto transakcí byli zapleteni mnozí významní představitelé, kteří sledovali zištný zájem. Pomocí uměleckých památek se vytvořila síť spojení se zahraničními politiky a podnikateli a bez znalosti těchto faktů bude historie vypadat jednostranně a neobjektivně.

Za třetí - znalost této věci je nezbytná pro historii umění. Je třeba sestavit "bílou knihu" ztrát a začít vyvíjet úsilí pro navrácení uměleckých památek nazpět.

A konečně - z toho, co bylo řečeno, je třeba vzít si mravní ponaučení a učinit závěr, že obchodovat kulturními hodnotami národa je zločin a že dividendy tento obchod nemůže přinést.

V závěru článku autor děkuje akademikovi Dmitriji L i c h a č e v o v i za rady a pomoc.

Riga 1987-1989

Pozn. překl.: prosíme, abyste laskavě omluvili případné nepřesnosti v pravopise neruských jmen, která jsou v ruském textu foneticky transkribována.

PRAVDA 11.4.1989

V duchu doby

Na základě dohody mezi KSSS a sociálně demokratickou stranou NSR bylo v Moskvě při Ústavu marxismu leninismu otevřeno stálé zastupitelství Fondu Friedricha Eberta. Fond se zabývá studiem aktuálních politických a sociálně-ekonomických problémů a má blízko k sociálně demokratické straně NSR. Vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSSS V.M.Falin zhodnotil tento krok jako organický důsledek nového myšlení, který je vyvolán přestavbou a sám je stimuluje. Byl umožněn díky zaktivizovaným kontaktům mezi oběma stranami. V důsledku těchto kontaktů bude též v Bonnu při Fondu F. Eberta otevřeno zastupitelství Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSSS. Otevření zastupitelství v Moskvě se kromě představitelů ÚV KSSS - V.M.Falina a A.N.Jakovleva zúčastnil též H.J.Vogel, předseda sociálně demokratické strany Německa.

LITĚRATURNAJA GAZETA 1.3.1989

Taťána F e o k t i s t o v a :

Interview s profesorem Alexandrem Sacharovem:

Zákon musí být humánní

S laureátem Státní ceny SSSR, doktorem práv a profesorem Moskevské vysoké školy Ministerstva vnitra A.B.Sacharovem hovoří dopisovatelka LG T-Feoktistová:

T.F. Nový návrh zákona se liší od platného zákonodárství výraznou humanizací. Tak například je zkrácen seznam zločinů, na než se navrhuje odnětí svobody do výše deseti let. Maximální hranice odnětí svobody pro mladistvé je snížena na 7 let. A tak dále. Ne všichni správně pochopili toto humánní zaměření. Slyšela jsem, že to označují téměř za nahrávání zločinnosti... Proč?

A.S. Je potřeba dívat se na to reálně: ano, skutečně, toto humánní zaměření se nesetkává vždy s pochopením a podporou v široké veřejnosti.

T.F. Proč tomu je tak? Proč všichni obyvatelé nemají správnou představu o humanizaci zákonodárství...

A.S. Pochopte, v čem to je: jestliže odpůrci návrhu zaujmou tuto pozici, domnívají se, že sledují zájem boje se zločinností. Ale humanizace zákonů je vyvolána právě přáním zastavit růst zločinnosti. Co je možno říci o příčinách tohoto růstu? Je jich mnoho. Jednou z nich, což je paradoxní, je přílišná tvrdost trestu. Léta stalinismu a stagnace znehodnotila lidskou osobnost. Co znamenají tři roky ztráty svobody, když u nás byli lidé vězněni desetiletí! Představa lidí o tom, že tvrdý trest je efektivní, je klamná. Vždyť dlouhá doba ztráty svobody - to je dlouhé odtržení od normálního života, což nejčastěji znamená duševní a mravní degradaci... Výsledkem je zmrzačená osobnost. Nyní platný zákon byl přijat v r. 1958. Během třicet let byla změněna více než polovina článků. Z nich pouze čtyři

procenta znamenala změkčení trestu, ostatní byly změněny na přísnější. A myslíte, že se zločinnost snížila? Nikoliv. Zvýšila se o třetinu!

T.F. Několik slov o problému "zločinec a společnost". Je to složitý a mnohostranný problém. Ale jak změnit stereotyp, který vznikl a který ze všeho viní zločince. Vždyť zločince rodí sama společnost...

A.S. Tuto problematiku je těžko pochopit na úrovni běžného všedního myšlení. Pro mnohé lidi je jasná jediná věc: zločinec je zlosyn a je třeba ho někam uklidit. Ale o příčinách zla se nepřemýšlí. Kriminologie byla založena na koncepci Cesara Lombroso, která není správná. Vychází z názoru, že lidé, náchylní ke konfliktu se zákonem, trpí vrozenými zločinnými sklony. Ale střízlivější sociálně-historická analýza přivedla odborníky k závěru, že zločinnost jednotlivce je odvozena od zločinnosti společnosti, od jejích ožehavých sociálních problémů, které společnost neřeší. Z hlediska morálky a práva jistě ta osoba, která se dopustila zločinu, podléhá trestu. Avšak jestliže je zločinec příčetný, nemusel se nutně zločinu dopustit. Proč se ho dopustil? Odpověď je třeba hledat v jeho životních podmínkách - osobních i společenských, v kvalitách charakteru, který se nechal strhnout zločinnými okolnostmi. Zločinec je pro nás - řekněme - člověk nežádoucí, ale přesto je členem naší společnosti, její součástí! A společnost za něho nese odpovědnost. Vždyť jsou to zvláště problémy společnosti, které určují jeho vědomí. Společnost proto má povinnost zločince <u>nejen trestat</u>, ale <u>nést také zodpovědnost</u> za jeho mravní degradaci. V první řadě je proto třeba odstranit podmínky, které zločinnost způsobují.

T.F. A ještě jedna otázka - trest smrti. Jedni si myslí, že v civilizovaném státě není na místě. Druzí tvrdí, že bez něho to nejde. Jaký postoj zaujímáte vy?

A.S. Já jsem přesvědčeným odpůrcem trestu smrti. Vycházím nejen z humánních, ale také z čistě praktických důvodů. Jaký cíl sledujeme, když trestáme zločince? Jestliže mstu, pak ano,

pak platí oko za oko, zub za zub. Z těchto pozic je všechno jasné. Ze všech ostatních vypadá trest smrti zcela jinak. Je to nezměnitelný trest. A co když se stala chyba? Vždyť v naší justici bohužel existují justiční omyly, jako například v případu vitebského vraha žen. Ale co znamená chyba, která končí popravou? Tu nelze napravit. Trest smrti mrzačí i mravnost lidí. Jestliže stát povoluje vraždu, pak i člověk sám si může dovolit vraždit například ze msty. Stát přísně trestá zločince za zabití, ale sám také zabíjí... Našemu státu je více než 70 let, ale v otázkách práva jsme na úrovni nejzaostalejších zemí. Ve většině civilizovaných zemí světa trest smrti není dovolen. Jsem hluboce přesvědčen, že po zrušení trestu smrti se množství zločinců nezvýší. Vzpomínám si, jak v r. 1954 byl zaveden trest smrti za úmyslnou vraždu, ale výsledek byl opačný - počet vražd se zvýšil. Po zavedení trestu smrti za znásilnění se jejich počet také zvýšil, protože násilníci zahlazovali stopy vraždou.

T.F. Čím je ještě nebezpečné zpřísnění trestních opatření?

A.S. Zpřísnění vytváří iluzi boje se zločinností. Opatření byla přijata, zločinec je potrestán. Ale tato opatření zločinnost nepotlačují. Věc je v tom, že v okamžiku páchání zločinu málokdo přemýšlí o trestu, protože počítá s tím, že nebude dopaden. Proto zpřísnění zákonů není způsobem boje se zločinností. Způsobem boje je nevyhnutelnost dopadení a potrestání...

Dotknu se další stránky věci. Víte, kolik nás stojí izolace vězňů? Nemáme představu o tom, jaké přináší nepřímé následky, co stojí vydržování věznic, odtržení vězňů od jejich aktivního života, jaké následky přináší jejich dětem, jak se odráží na profesionálních schopnostech vězňů a na jejich psychice. Kdybychom to vše sečetli, možná bychom se zamysleli nad tímto problémem. Odsouzení ke ztrátě svobody snižuje výrobní potenciál společnosti. Vždyť nedobrovolná práce nemůže být tvořivá a vysoce produktivní, neboť je otrocká. Značné náklady představuje vydržování bezpečnostních orgánů v pracovně nápravných zařízeních. A výsledkem

bývá často nový zločin. Proto tedy hlavní důraz je třeba klást ne na trest, ale na prevenci. Marx říkal, že moudré zákonodárství zločinům předchází, aby za ně nebylo nuceno trestat.

T.F. Co je podle vašeho názoru potřeba doplnit nebo změnit v návrhu zákona?

A.S. Návrh ještě nevyčerpal všechny rezervy humánních metod. Trestní zákon musí bojovat proti zločinnosti nejen hrozbou trestu, ale i povzbuzování lidí k zákonnému chování a k takovému jednání, které by kladlo překážky zločinnosti. Tak například by bylo užitečné rozšířit platnost formule o dobrovolném zřeknutí se zločinu. Když v určité etapě přípravy zločinu se jeho účastník dobrovolně (což podtrhuji) zřekne možnosti ho vykonat, neměl by být potrestán. Mělo by tomu být tak i v případě, že zločinec sice zločin vykonal, ale pak jeho následky dobrovolně odstranil. Je nepochybné, že jestliže se někdo rozhodl k porušení zákona, ale dobrovolně od svého úmyslu upustil, není nebezpečný.

Opět se vracím k otázce trestu smrti. Jestliže jsme ještě nedosáhli takové úrovně společenského vědomí, které by dovolovalo zříci se ho vůbec, pak považuji za nutné ještě více zúžit možnosti jeho použití. A k otázce odmítnutí udání. Za neohlášení zločinu jsou v návrhu zákona zbaveni právní odpovědnosti blízcí příbuzní. Já se však domnívám, že za neohlášení zločinu je třeba zprostit odpovědnosti všechny. Člověk sám musí chápat nutnost boje se zlem. Musí spolupracovat na jeho odhalení dobrovolně a nikoliv pod hrozbou právní odpovědnosti. Doufám, že celonárodní diskuse o návrhu zákona přispěje k dalšímu jeho zdokonalení.

LITĚRATURNAJA GAZETA č. 16 z 19.4.1989

Jevgenij J e v t u š e n k o :

Zasloužená diskreditace - to je spravedlnost

Ve výnosu Presidia Nejvyššího sovětu SSSR z 8.4. bych si chtěl povšimnout článku 11, v němž se navrhuje trest odnětí svobody nebo peněžní pokuta za veřejné pohanění nebo diskreditaci nejvyšších mocenských orgánů, úředních osob a společenských organizací. Chtěl bych se vrátit k myšlenkám právníka A. Sacharova, DrSc., z předchozího čísla LG a podtrhnout, že tento článek při nesvědomité soudní praxi může snadno sloužit k uzákonění pronásledování za kritiku nadřízených orgánů - např. diskriminování zaměstnanců za kritiku ředitelů anebo pokutování žurnalistů za kritiku ministrů nebo jiných vysoce postavených osob.

Spisovatelé, kteří nejednou ostře a oprávněně kritizovali chování Minvodchozu, mohou být také voláni k trestní odpovědnosti podle tohoto nebezpečně poddajného článku o diskreditaci.

Existuje samozřejmě diskreditace v důsledku pomluvy a ta musí být trestána. Existuje však také diskreditace, která zdaleka není amorální - diskreditace po zásluze. K nezcizitelným právům lidu patří i právo diskreditovat ty, kteří sami sebe diskreditují v očích společnosti a před soudem historie.

Po zásluze nyní diskreditujeme ježovskou, berijovskou a jagodovskou praxi, zločiny Stalina a období stagnace za vlády Brežněva a Černěnka. Cožpak máme právo diskreditovat po zásluze jen ty, kteří už zemřeli anebo byli sesazeni, ale živé osoby nemůžeme ostře kritizovat za chyby, kterých se dopouští před našima očima? Diskreditace po zásluze se nazývá spravedlnost.

Jevgenij Jevtušenko
lidový poslanec za charkovský
teritoriální okruh

PŘEČTĚTE SI V TÝDENÍKU AKTUALIT :

v č. 12 z března 1989	o Andreji Sacharovovi píše publicista J. Rost
v č. 13 z dubna 1989	v článku "Výstřely ve Smolném" píše Alla Kirilinová o atentátu na Kirova
v č. 14 z dubna 1989	J. Kazakov se zamýšlí nad volbami v článku "Proč jsem hlasoval pro Jelcina"

O PŘÍPADU TUCHAČEVSKÉHO

se můžeme dozvědět mnoho podrobností v článku F. Sergejeva "Případ Tuchačevského" v nedělní příloze Izvěstijí NĚDĚLJA č. 7 z února 1989 a v TÝDENÍKU AKTUALIT č. 12 z března 1989

Mezi významné ruské vědce, kteří emigrovali z SSSR před II. svět. válkou, patří laureát Nobelovy ceny a zahraniční člen AV SSSR Vasilij Leontěv. Nyní stojí v čele amerického Ústavu ekonomické analýzy při New-Yorské univerzitě. V únoru navštívil SSSR a diskutoval s významným sovětským ekonomem D. Valovým, DrSc. Záznam jejich diskuse je uveřejněn v PRAVDĚ dne 27.2.1989. Oba se shodují v tom, že do konečného hodnotového objemu výroby nelze několikrát započítávat hodnotu surovin a práce, vynaložené na vyrobení mezistupňovým polotovarů, ze kterých se skládá konečný produkt. Tento způsob je však nyní v sovětské ekonomice obvyklý, takže hodnota hrubé výroby je značně zkreslená a tím je zkreslený i trend ekonomického růstu, který se z ní odvozuje.

OGOŇOK č. 11, březen 1989

V nakladatelství PROGRESS se nyní chystá vydání knihy sovětského profesora michigenské university Roberta Schlassera - "Stalin v říjnu", která byla v USA vydána v r. 1987. Stejně jako v r. 1988, kdy v SSSR vyšla kniha S. Koehna "Bucharin" a Ogoňok ihned zveřejnil interview s autorem č. 45/1988, i nyní je autor dotazován

na svou knihu a své záměry v článku "Člověk, který zaspal revoluci".
PRAVDA pokračuje ve zveřejňování studií, věnovaných historické problematice v rubrice S t r á n k y h i s t o r i e .
Zajímavý materiál připravil A. Iljin v článku "Lenin a Kominterna" (PRAVDA 3.3.1989) a profesor Gelij Šmelev v článku "Před obratem" (PRAVDA 3.2.1989), ve kterém se zabývá událostmi konce dvacátých let a takzvanou pravou úchylkou ve straně.

PŘEČTĚTE SI V NOVINÁCH:

"ARGUMENTY I FAKTY" č. 12 z 25.-31.3.1989
článek "Odjezd"
o podmínkách vysídlení sovětských občanů do západních zemí, kde nyní už žije 150 000 sovětských emigrantů.
"ARGUMENTY I FAKTY" č. 8 z 25.2.-3.3.1989
interview s Fjodorem Burlackým "Bez parlamentu není skutečné demokracie"
kde F. Burlackij vysvětluje, jak si představuje přechod Sovětského svazu ke skutečné demokracii, a dále hovoří o pluralismu, o polovičatých rozhodnutích a recidivách stalinismu.
V č. 10 z roku 1988 časopisu NOVYJ MIR si přečtěte článek F. Burlackého "Po Stalinovi". Mimo jiného v něm hovoří o roli J.V. Andropova.
"ARGUMENTY I FAKTY" č. 13, 14 a 15 z dubna 1989, které uveřejňují úryvek z pamětí N.S.Chruščova, které redakci poskytl jeho syn S.N.Chruščov. Píše v něm o vytvoření komise v čele s Pospělovem, která měla revidovat represivní rozsudky 30. let. Vrací se rovněž k tomu, jak vzniklo rozhodnutí vystoupit na 20. sjezdu s kritickým referátem. Plný text vystoupení N.S.Chruščova na 20. sjezdu KSSS je uveřejněn v třetím čísle IZVĚSTIJÍ ÚV KSSS z tohoto roku.

LITĚRATURNAJA GAZETA č. 16 z 19.4.1989
Sovětští ekologové se poprvé zúčastnili zasedání "zelených", když vyslali své zástupce do Paříže na V. kongres evropských ekologů. Na kongresu se sešlo více než 1400 představitelů "zelených" ze zemí Evropského společenství, Skandinávie, Maďarska,

Polska, USA, Kanady a Brazilie. Příjezd sovětských ekologů byl hlavní senzací kongresu, jak se vyjádřila jeho tisková tajemnice. Přijeli představitelé moskovské Asociace na podporu ekologických iniciativ a také ekologové z Pobaltí, jejichž jménem na kongresu vystupoval fyzik Zigmas Vajšvila, který se právě stal poslancem ve Vilniusu.

ARGUMENTY I FAKTY č. 16 z 22.-28.4.1989
Roy Medveděv, kandidát ped. věd, lidový polanec SSSR
M. Suslov a jeho doba

Koncem ledna r. 1982 se v tisku a rozhlase objevila zpráva o smrti člena politbyra, tajemníka ÚV KSSS a poslance Nejvyššího sovětu SSSR Michaila Andrejeviče Suslova, dvakrát vyznamenaného řádem práce, který zemřel po krátké nemoci.

Za čtyři dny po smrti byl Suslov pochován s takovými oficiálními poctami, s jakými po březnu 1953 nebyl v Moskvě pochován nikdo z nejvyšších představitelů strany a státu.

Přitom však, jak se zdálo, Suslo nepatřil k těm politickým činitelům, kteří by v posledních 15 letech upoutávali světovou pozornost. O Suslovovi se málo psalo a hovořilo a také on sám se snažil zůstávat ve stínu. Nesnažil se zaujímat význačné státní funkce a nikdy nebyl ani ministrem ani náměstkem předsedy Rady ministrů, ale byl pouze předsedou komise pro zahraniční záležitosti Sovětu svazu. Téměř celý život pracoval se stranickém aparátu.

Jako člen politbyra ÚV, v němž odpovídal za ideologické otázky, stál Suslov na vrcholu pyramidy, která se skládala z množství ideologických zařízení.

Prvních 30 let

M.A.Suslov se narodil (podle nového kalendáře) 21. listopadu 1902 ve vesnici Šachovskoje Chvalynského újezdu Saratovského kraje v rodině chudého zemědělce. Suslovův otec brzy zemřel, ale jeho matka se dožila 90 let a zemřela počátkem 70. let v Moskvě.

Ve vesnici získal Suslov jen základní vzdělání. Brzy začal rozvíjet revoluční aktivitu a už v 16 letech vstoupil do komsomólu a stal se jedním z význačných členů újezdní komsomolské organizace. Když se na jaře r. 1918 v zemi začaly vytvářet výbory

chudiny, mladý Suslov se stal členem výboru v rodné vesnici. V roce 1921 se ve svých 19 letech stal členem komunistické strany. Brzy ho místní stranická organizace vyslala do Moskvy, kde začal studovat na Prečinské fakultě pracujících a v r. 1924 ji úspěšně dokončil. Poté se však Suslov rozhodl studovat dále a absolvoval Moskevský ústav národního hospodářství. Pro zvýšení kvalifikace pak ještě vystudoval Ekonomickou vysokou školu rudých profesorů, která připravovala novou stranickou inteligenci.

Ze životopisu Suslova se můžeme dozvědět, že aktivně bojoval jak proti názorům "pravičácké", tak i "levičácké" opozice. Brzy mladý "rudý profesor" začal vyučovat politickou ekonomii v Moskevské universitě a v Průmyslové akademii. V této akademii právě v letech 1929-30 studoval i N.S.Chruščov.

V r. 1931 bylo Suslovovi navrženo, aby zanechal přednášení a přešel do stranického aparátu. Stal se inspektorem Ústřední kontrolní komise VKS(b) a Narkomatu dělnicko-rolnické inspekce. Jeho hlavní prací byl rozbor mnohých "osobních případů", t.j. případů porušování stranické kázně ~~v řádu strany~~ a také vyřizování odvolání osob, které byly vyloučeny ze strany.

Ve 30. letech

V letech 1933-34 stál Suslov v čele komise, která prováděla stranickou čistku v Uralském a Černigovském kraji. Na území celého SSSR řídil čistku Kaganovič, který stál na počátku 30. let v čele Ústřední kontrolní komise a který si nesporně musel povšimnout snaživého pracovníka ve své komisi.

Nemálo lidí je přesvědčeno, že Suslov nese odpovědnost za represe v Rostově na Donu, a v Rostovském kraji. Nemáme však žádné údaje o Suslovově osobní účasti v represivních kampaních v letech 1937-38. Tyto represe, které likvidovaly hlavní část stranického aktivu, však Suslovovi otevřely cestu k rychlému služebnímu postupu. Tak například v r. 1937 bylo likvidováno téměř celé rostovské krajské vedení strany. Suslov byl pak vyslán do Rostova a obdržel místo vedoucího oddělení krajského výboru KS. Tvrdé represe v kraji pokračovaly, avšak Suslova se nedotkly, takže se posléze stal jedním z tajemníků krajského výboru.

V r. 1939 byl Suslov jmenován prvním tajemníkem Stavropol-

ského (tehdy Ordžonikinského) krajkomu strany. Bylo to důležité období v jeho kariéře. Za Stavropolský kraj byl také delegován za XVIII. sjezd VKS(b). Na sjezdu sice nevystupoval, byl však zvolen členem Ústřední revizní komise. Po dvou letech byl pak zvolen na XVIII. stranické konferenci členem ÚV VKS(b).

Válečná léta a první roky po válce

Válka se dotkla Stavropolského kraje až v r. 1942. Hlavním úkolem krajského výboru strany tehdy byla organizace partyzánského hnutí. M. Suslov se postavil do čela Stavropolského územního štábu partyzánských oddílů. Když se bojovalo na severním Kavkazu, Suslov byl také členem Vojenské rady Severní skupiny vojsk Zakavkazské fronty.

Během války a okupace se menší část Karačajevců, kteří žili ve Stavropolu, přidala na stranu Němců. Ve městě Mikojan-Šacharu byl vytvořen "Karačajevský národní výbor". Avšak většina Karačajevců tento výbor nepodporovala, nýbrž spolupracovala s partyzány. Avšak brzy po osvobození v r. 1943 bylo všechno karačajevské obyvatelstvo v počtu asi 70 000 lidí vysídleno z rodného kraje a v nákladních vagonech vyvezeno do Střední Asie a Kazachstánu. Karačajevská autonomní republika byla likvidována. Stavropolský výbor strany plně podpořil toto rozhodnutí a pomáhal ho uskutečnit.

V r. 1944 byla větší část Litvy osvobozena od německé okupace. Do čela stranické organizace se postavil starý ilegální pracovník A. Snečkus, který byl zvolen tajemníkem ÚV KSL ještě ve 20. letech. Avšak Stalin nedůvěřoval členům strany z dob ilegality, takže bylo rozhodnuto vytvořit nejen ÚV KS Litvy, ale také speciální byro ÚV VKS(b) pro Litevskou SSR, které mělo zvláštní pravomoci Předsedou tohoto byra se stal M.A.Suslov.

V Litvě byl Suslov Stalinovým emisarem. Jeho vliv zasahoval i do ostatních pobaltských republik.

Práce v ÚV VKS(b)

Stalin byl zřejmě zcela spokojen s činností Suslova. V r. 1947 byl přeložen do Moskvy a na plénu ÚV byl zvlen tajemníkem ÚV VKS(b). Do sekretariátu tehdy patřili A. Ždanov, A. Kuzněcov, G. Malenkov, G. Popov a samotný Stalin. Suslov měl Stalinovu důvěru. V lednu 1948 byl pověřen právě Suslov, aby přednesl referát na slavnostním zasedání k 24. výročí Leninovy smrti. V letech 1949-50 byl hlavním redaktorem Pravdy. Byl rovněž zvo-

len za člena prezidia Nejvyššího sovětu SSSR. V r. 1949 Suslov jménem ÚV VKS(b) účastní porady Informbyra komunistických stran v Budapešti, kde přednesl referát, jehož hlavním smyslem je odsouzení KS Jugoslavie. Ještě v r. 1947 Suslov nahradil G. Alexandrova ve funkci vedoucího oddělení agitace a propagandy ÚV. Zúčastnil se kampaně proti "odrodilým kosmopolitům" a stál v čele komise, která vyšetřovala činnost vedoucího oddělení vědy w ÚV J.A.Ždanova, který v r. 1948 vystoupil proti Lysenkovi. Avšak Suslovova úloha jako ideologa nebyla velká, protože hlavním "ideologem" a "teoretikem" strany byl samotný Stalin.

Na XIX. sjezdu strany byl Suslov Stalinem zařazen do rozšířeného prezidia ÚV KSSS. Suslov tak postoupil mezi vládnoucí špičku v nejbližším Stalinově a později Chruščovově okolí.

V okolí Chruščova

Ve své administraci byl Chruščov sám sobě hlavním ideologem, ale také "ministrem zahraničí", protože bezprostředně jednal s představiteli jiných komunistických stran. Avšak Chruščov potřeboval člověka, kterému by mohl svěřit každodenní řízení ideologických ústavů a jeho volba padla na Suslova. V r. 1955 byl Suslov zvolen členem prezidia ÚV KSSS. Suslov stál pevně na straně Chruščova. Podpořil ho na XX. sjezdu KSSS a na bouřlivém zasedání prezidia ÚV v červnu 1957. Toto červnové zasedání, které bylo pro Chruščova rozhodující, začalo referátem Suslova, který vyložil podstatu vzniklých sporů a neskrýval přitom, že straní Chruščovovi. Po Suslovovi vystoupil Molotov, Malenkov, Kaganovič a Bulganin, kteří opakovali svá obvinění, vznesená proti chruščovově politice. Své pozice nevzdávali snadno a dlouho se obhajovali. Porážka je velmi znepokojovala, protože se nebáli jen o svou kariéru ve straně, ale šlo jim o víc. Plénum proto trvalo několik dní. Na všech zasedáních však Suslov hájil Chruščovovu linii.

Avšak od konce 50. a na počátku 60. let samotný Suslov začíná opatrně vystupovat proti mnohým aspektům vnitřní i zahraniční Chruščovovy politiky. Nepřál si totiž, aby došlo k novým odhalením Stalinova kultu. Trval na tom, aby se otázka protistranické skupiny nedostala na pořad ani XXI., ani XXII. sjezdu strany. Chruščov pak jednal buďto z vlastní iniciativy, anebo

Chruščov řešil mnohé ideologické otázky ve spolupráci s Iljičevem či Mikojanem, protože neměl "hlavního ideologa".

V r. 1956 byl Suslov delegován do Maďarska s Mikojanem a Žukovem, aby v Budapešti bojovali proti kontrarevoluci. V r. 1962 Suslov a Mikojan odjíždí do Novočerkasska, aby potlačili stávky a demonstrace, vyvolané zvýšením cen masa, mléčných výrobků a nedostatkem potravin.

Suslov se aktivně účastnil sestavení třetího programu KSSS. Když v r. 1957 vysvětloval výsledky červnového zasedání anebo XXII. sjezdu strany, nejednou volal: "Nedovolíme ostouzet našeho drahého Nikitu Sergejeviče!" Avšak na jaře 1964 (a možná i dříve) právě Suslov zahájil důvěrná jednání s některými členy prezidia ÚV a vlivnými členy ÚV KSSS o tom, aby byl Chruščov odstraněn z vedoucí funkce ve straně a státu. Právě Suslov to byl, kdo na plénu ÚV vystoupil s referátem, v němž vyjmenovával všechny Chruščovovy chyby a přehmaty. Jak z teoretického, tak z politického hlediska je tento referát velmi povrchním dokumentem, ve kterém chybí analýza vzniklé situace.

V 60. a 70. letech

Po vynuceném odchodu N.S.Chruščova straničtí představitelé znovu opakovali, že v čele strany musí stát "kolektivní vedení" a že nelze připustit žádný nový "kult osobnosti". Když se pak L.I.Brežněv stal "prvním" (a od r. 1966 "generálním") tajemníkem strany, přece jen ještě neměl takový vliv a moc, jako v 70. letech. Nepříliš menší vliv měli ve stranickém a státním aparátu Suslov a Šelepin, mezi nimiž probíhal zákulisní boj o postavení ve straně. Na jaře 1966 na XXII. sjezdu strany mohli mnozí pozorní delegáti vidět, že právě Suslov je hlavním režisérem sjezdu.

Jedním ze Suslovových protivníků v ÚV byl Brežněvův chráněnec S. Trapeznikov, který se stal vedoucím oddělení školství a vědy. Trapeznikov vedl nejen toto oddělení, ale rovněž se postavil do čela kampaně za rehabilitaci Stalina, která nabývala na intenzitě v letech 1965-1966. Suslov tehdy nepovažoval podobnou rehabilitaci za vhodnou anebo alespoň za časově přiměřenou. Kromě toho Suslov trval na odstranění blízkého Šelepinova přítele V. Semičastného z funkce předsedy KGB. Do této funk-

ce byl pak jmenován J. Andropov, který byl předtím podřízen Suslovovi a vedl jedno z mezinárodních oddělení ÚV KSSS.

Suslova velmi vystrašily události v Československu v letech 1967-1968. Zdálo se mu, že v této zemi se odehrává totéž, co v Maďarsku v r. 1956. Když v politbyru nastaly rozepře, Suslov tvrdě prosazoval vstup vojsk zemí Varšavské smlouvy do ČSSR.

Ke konci roku 1969 Suslov nepodpořil již téměř zcela připravený návrh na rehabilitaci Stalina u příležitosti jeho 90. narozenin. Avšak tentýž Suslov fakticky řídil rozpuštění redakce časopisu "Novyj mir", který tehdy vyjadřoval nálady nejpokrokovější části sovětské tvůrčí inteligence.

Suslov byl nesporně zkušeným funkcionářem, který se dobře dovedl orientovat v politické a mocenské situaci. Vždy udržoval přátelské styky s jednotlivými populárními, ale daleko ne nejlepšími představiteli tvůrčí inteligence. Vždy se choval skromně a se všemi, dokonce i nevýznamnými, pracovníky svého aparátu i návštěvníky se zdravil podáním ruky. V osobním životě byl asketický, nestavěl přepychové vily, nepořádal bohaté recepce a nikdy se neopíjel. Nestaral se ani příliš o kariéru svých dětí. Jeho dcera Maja a syn Revolij nikdy nezaujímali významné funkce. Suslov nikdy neměl žádné vědecké hodnosti a tituly a ani se jich nedožadoval.

I když v nekrologu se o Suslovovi mluví jako o velkém stranickém teoretiku, do stranické teorie fakticky nevnesl nic nového a neřekl žádné originální slovo. Za svou 35 letou činnost v zodpovědných funkcích v ÚV strany Suslov nenapsal ani jednu objemnější knihu a všechny jeho práce se vešly do dvou nepříliš velkých svazků.

Poslední roky života

M.A.Suslov neměl příliš prvné zdraví. V mládí prodělal tuberkulozu. V dospělejším věku ho začala sužovat cukrovka. Když pracoval ve Stavropolu a Litvě, stávalo se, že po prudkých sporech dostával záchvaty, které se podobaly epileptickým. V r. 1976 prodělal infarkt myokardu, takže nemohl intenzivně pracovat. Na naléhání lékařů pracoval pak pouze tři až čtyři hodiny denně.

Na počátku ledna 1982 se mu nahromadilo zvlášť velké množství neodkladných a důležitých záležitostí. Byly to především události v Polsku, ostrý spor o této věci s Italskou komunistickou stranou, dále také spor mezi tajemníkem ÚV KSSS M. Zimjaninem a Ústavem marxismu leninismu ohledně inscenace hry M. Šatrova "Tak zvítězíme!" o posledních letech života V.I.Lenina, kterou měl uvést MCHAT. K tomu se přidalo několik případů rozkrádání a korupce, do nichž byly zapleteny vysoce postavené osoby anebo alespoň lidé zvučných jmen. Toto napětí už Suslov nemohl snést. Avšak nebylo možno zaujímat tak vysoké postavení, jaké zaujímal Suslov, a přitom se nerozčilovat, nevstupovat do konfliktů a vyhýbat se špatným zprávám.

Po jednánnavenek klidné, ale krajně příkré rozmluvě se Suslovovi zvýšil tlak a nastala porucha krevního oběhu v mozkových cévách. Suslov ztratil vědomíta za několik dní zemřel.

Na malém hřbitově u kremelské zdi už není příliš mnoho volného místa. Pro Suslova se však takové místo našlo hned vedle hrobu Stalina.

O B S A H

str.

LITĚRATURNAJA GAZETA z 12.4.1989

J.Gavrilovová

V Praze na Národní 1

PRAVDA 20.4.1989

N.Volynskij a V.Loginov

Pauza, která se protáhla 6

PRAVDA 4.4.1989

V.Ljubickij, A.Černak

Vzestup k demokracii 9

SOBESEDNIK č.7, únor 1989

J.Jevtušenko

Memoriál potřebujeme 11

NAUKA I ŽIZŇ č.1, 1989 13

A.Cipko

Zdroje stalinismu

KNIŽNOJE OBOZRENIJE 27.1.1989

B.Sarnov

Život a neobyčejné dobrodružství spisovatele Vladimíra Vojnoviče 29

OGOŇOK č.6,7,8 únor 1989

M.Mosjakin

Prodej 36

PRAVDA 11.4.1989

V duchu doby 53

LITĚRATURNAJA GAZETA 1.3.1989

T.Feoktistová

Zákon musí být humánní 54

LITĚRATURNAJA GAZETA 19.4.1989
J.Jevtušenko
Zasloužená diskreditace - to je spravedlnost 58
PŘEČTĚTE SI V TÝDENÍKU AKTUALIT 59
PŘEČTĚTE SI V ARGUMENTECH A FAKTECH 60
ARGUMENTY I FAKTY 22-28.4.1989
Roy Medvěděv
M.Suslov a jeho doba 61